

ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାରମାଳା ।

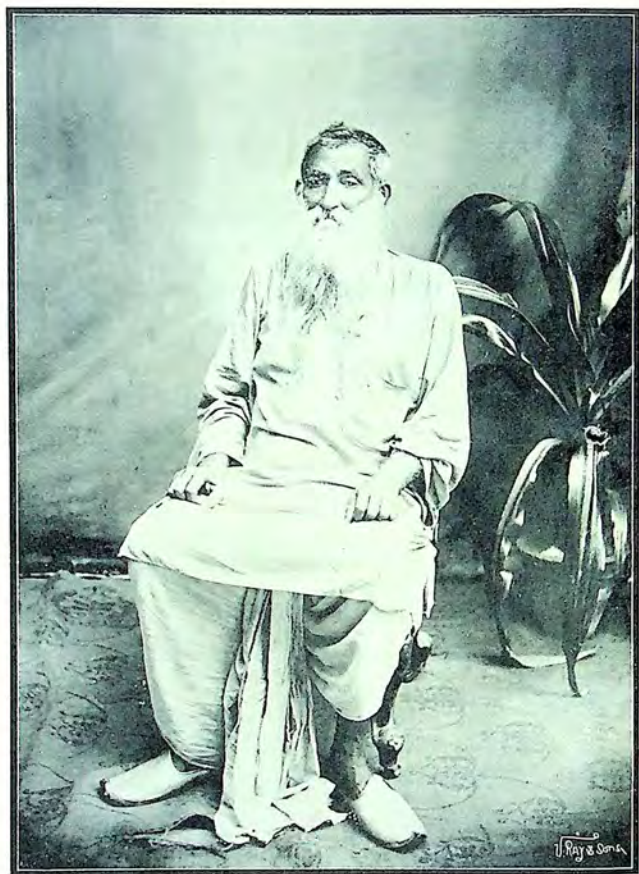
‘ସମ୍ବଲପୁର ଦ୍ଵିତୀୟା’ ପତ୍ରିକାର ମେନେଜର
ଶ୍ରୀଜାନବନ୍ଧୁ ବେହେରା
ସମ୍ପାଦକ ।

ବାମଣୀ

ଦ୍ଵିତୀୟା ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ମୋଟର ପ୍ରେସରେ
ମୁଦ୍ରିତ ।

୧୯୧୫

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୩/ ମାତ୍ର ।

Umesh Chandra Vidyaratna, Age 68.

ଭୂମିକା ।

ରଞ୍ଜେଦର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ବାହନ ଧୀକା ଓ ‘ମାନ-
ବର ଅଦଳନ୍ନହୁମି’ ପ୍ରଭୃତି ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ। ପୂଜ୍ୟପାଦ
ଶ୍ରୀରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ମହୋଦୟଙ୍କର ବୟସ
ବର୍ତ୍ତମାନ ୭୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ । ଏକୃଷ୍ଟ ବୟସରେ
ଯୁବକୋପମ ଉଦୟମ ଓ ଉତ୍ସାହ ସହ ତାହାଙ୍କର ଗର୍ଭର
ଗବେଷଣା ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ “ମନ୍ଦାର-
ମାଳା” ନାମକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉ-
ଅଛି । ସେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ମାନନୀୟ ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହୀ
ମହାରାଜା ଶ୍ରୀମାନ୍ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସିଂହବନ ଦେବ ମହୋ-
ଦୟଙ୍କ ସହିତ, କଲିକତା ପାର୍ଶ୍ବ ଟିକ୍ସ ୧୦୩ ନମ୍ବର
ଭବନକୁ କେତେକ ଥର ସାକ୍ଷାତ୍ ନିମନ୍ତେ ଆସି-
ଥିଲେ । ମହାରାଜ ମହୋଦୟ ତାହାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ
ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଅଭୂତ ଗବେଷଣାର ପରିଚୟ ପାଇ
ତାହାଙ୍କୁ ଟ ୨୦୦ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

‘ମନ୍ଦାର-ମାଳା’ର କେତେକ ବିଷୟ ଉତ୍କଳୀୟ
ପତ୍ରିକା ଓ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ପଡ଼ିତ
ହେବାର ବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଧକରି, ଏକଦା ମାନନୀୟ
ମହାରାଜ ତାହାଙ୍କଠାରେ ତହିଁର ଉତ୍କଳାନୁବାଦର
ଅଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ
ସହକାରେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ।

ଦେବଗଡ଼, ବାମଣା । } ଶ୍ରୀଜାନକଜ୍ଞ ଗଡ଼ନାୟକ
 କୁଲର ପରିଲ ୧୯୧୪ ର: } (ସମ୍ପାଦକ, ସମ୍ବଲପୁର
 ହିତୈଷିଣୀ)

ଛିନ୍ନ ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ବ୍ୟାହତର ପ୍ରକୃତାର୍ଥକି ?

ଅମୈମାନେ ବୈଦିକ କୋଷ ଇତ୍ୟନ୍ତ ଓ
ଲୌକିକ କୋଷ ଅନୁସାରେ ବହୁଥର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଅଛୁ
ବହୁ ଏହି ସକଳ କୋଷକାରଗଣ ତାହାର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ
ଦୂରେ ଥାଉ, କେହି ତାହାର ପ୍ରକୃତାର୍ଥଟି ମଧ୍ୟ ଲିପି-
ବଦ୍ଧ କରିନାହିଁ ନାହିଁ । ଉପକାରଗଣ କେହି ତାହାର
ପ୍ରକୃତାର୍ଥର ବିବରଣ କରୁନାହାନ୍ତି, ଶିକ୍ଷାକାରଗଣ
ଶିକ୍ଷାକାରମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ପ୍ରକୃତ ଅନୁସାରେ ତାହାର
ପାର୍ଶ୍ଵ ପରିଚ୍ୟାପ୍ତ କରି ଶୁଦ୍ଧ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ମହାନତି
ଭେଦଭାବ ଯଥାର୍ଥ କରୁଥିଲେ ଯେ—

ଦୁର୍ବୋଧଂ ଯଦତୀବ ତତ୍ ବିଜ୍ଞତଃ

ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟ ମିତୁକ୍ତିଭଃ ,

ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟେୟଂ ବିଷୟଂ ବିଦଧତ

ବ୍ୟର୍ଥେଷମା ସାଦୃଶଃ ।

ଅ ସ୍ଵାନେତ୍ରନ୍, ପରୋଚି ଦେଶ

(୪)

ଛନ୍ଦ ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ବହୁଭିକ୍ଷୁ ଲୈରୁମଂ ତନ୍ମତେ ,
ଶ୍ରୋତୃଣାମିତି ବସ୍ତୁ ବିପ୍ଳବ କୃତଃ
ସର୍ବେହିମି ଟୀକାକୃତଃ ॥

ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ର ଟୀକାୟାମ୍ ଭେଦରୁତଃ ।

ଟୀକାକାରଗଣ ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ ବିଷ-
ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତହିଁରେ
ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ , ସୁଗମ ପ୍ରଭୃତି କରି ସ୍ଥାନୁହୁଅନ୍ତି ।
ଟୀକାକାର ରଙ୍ଗନାଥ, ସୁରା ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ଉଦାହରଣ
ସ୍ଥଳ । 'ପୁଣି ଯେଉଁଠାରେ କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରା
ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ , ଟୀକାକାମେନେ ସେଠାରେ
ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ସମ୍ଭାଷାଦର ଅବତାରଣାକରି ଟୀକାର
ପ୍ରାପ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଯଦି ତ କୁହାଯିବା ଅପ୍ରା-
ସଙ୍ଗିକଭାବେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅବାନ୍ତର ବିଷୟର ଅବ-
ତାରଣା କରି ଭ୍ରମୋପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ
ସ୍ୱରୂପ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ସରାସ୍ୟ ଓ
ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମନୁବ୍ରତନର ସମାହାର କଲୁ ।

ଏତଦକ୍ଷର ମେତାଞ୍ଜି ତପନ-

ବ୍ୟାଭୂତି ପୂର୍ବିକାମ୍ ।

ସମ୍ପଦୟୋ ବୈଦିକତ୍ୱ ବିପ୍ରୋ

ବୈଦିକସୁଶେଷେନ ଯୁକ୍ତ୍ୟତେ । ୨୮-୨ ଅ

ତଥ ମେଧାବିଧି ଭାଷ୍ୟମ୍— ବ୍ୟାଭୂତିପୂର୍ବ ପୂର୍ବ-
ଯଦ୍ୟାଃକାଂ ବ୍ୟାଭୂତି ପୂର୍ବିକାମ ।

କୁଞ୍ଜୁକ— ବ୍ୟାଭୂତି ପୂର୍ବିକାମ୍ ବ୍ୟାଭୂତିବିପ୍ରୋ-
ପେତାମ୍ ।

ବାହାରି ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? (୫)

ରାଜବାନୀ — ଭୂତବଃ ସ୍ଵରୂପ ବାହାରିତଃ ।

ନନ୍ଦନ — ଅଥ ପ୍ରାୟ ବ୍ୟାଧୁତ ସଦୃଶଃ ।
ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍ ଅହ ।

ଶୌଚନରାଜ — ହୃଦୟଃ ସ୍ଵରୂପେତଦ୍ ବାହାରିତ
ପୂର୍ବିକାମ୍ ।

ଗଙ୍ଗାଧର କବିରାଜ — ବାହାରିତ ପୂର୍ବିକାଂ ହୃଦୟଃ
ସ୍ଵରୂପ ନହା ବ୍ୟାଧୁତ ପୂର୍ବିକାମ୍ ।

ତେଣ ବୁଝି ଗଲା ଏହି ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକା-
କାର ମାନଙ୍କର ଜଣେପୁଞ୍ଜା ବ୍ୟାଧୁତ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କି ,
ତାହା ମୁଖ୍ୟେ ଅଣିଲେ ନାହିଁ , କାର୍ତ୍ତିକ ବ୍ୟାଧୁତ
ଶବ୍ଦରେ ଭୂତବଃ ସଃ ପ୍ରଭୃତିର ଅବରୋଧ ହୋଇ-
ଥାଏ । ତାହା କହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ନିରସ୍ତ ରହିଲେ । ଅଥଚ
ମେଧାଭିଧୁ —

କେଦି ପୁଣ୍ୟମ

ପଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଲେଖିଲେ “ ବେଦସ୍ୟ-
ପୁଣ୍ୟଂ ଶେଷ ପୁଣ୍ୟମ୍ ” । କାର୍ତ୍ତିକ ଏହା କି କେହି
ବୁଝି ପାରୁନଥିଲେ ? ଏହାକି ଏହି ବାକ୍ୟର “ ବ୍ୟାସ-
କୃତ ” ? ଅପିଚ ଅମରାଦି କୋଷନାରଗଣ ଏହାର
କୌଣସି ଅର୍ଥ ଲେଖିଲେ ନାହିଁ , ସେମାନେ ସ୍ଵସ୍ଵ
କୋଷରେ ବ୍ୟାଧୁତ ଶବ୍ଦର ପରିଚ୍ଛେଦରେ ମଧ୍ୟ ବିରତ
ଥିଲେ , ଏବଂ ଶଙ୍କରାଦି ଅଗ୍ରନ୍ଥ୍ୟମାନେ ପୁଣି ଏହାର
ବିକୃତାର୍ଥର ଚିନ୍ତାଦେଶ କରିବାକୁ ମେଧାଭିଧୁ ପ୍ରଭୃତି
ଏ ଅପଦର ନିକଟକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନେ
“ ଶୂନ୍ୟ ଅପାଦିତା ” ଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ନେଇ ଅଭୁରସା

କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଏହିଟା “ସ୍ଵପ୍ନ ଓ ସୁଗମ” ।

ଅମରାଦି କାହିଁକି ଏପରି ବିଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ପରି-
ହାର କଲେ ? ଯୌର୍ବିକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅବର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ି
ଅମରାଦି ଏହାର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରି-
ନାହାନ୍ତି । ଓ ଏହି “ସ୍ଵେଦଧନ” ନିକଟକୁ ପାଦ ପକାଇ
ନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୋଷକାରଗଣ ମଧ୍ୟ ଏହି ମହା-
ଜ୍ଞାନ ମାନଙ୍କର “ଗତଃ ସ ପଞ୍ଚାଃ” କରି ରକ୍ଷା ପାଇ-
ଅଛନ୍ତି, ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁକି ଏହାର ବହୁତାଥ
କଲେ ? ସେତେ—

“ଶଙ୍କରଃ ଶଙ୍କରଃ ସାକ୍ଷାତ୍”

ହଁ ଉଗବତ୍ ଉକ୍ତି ଓ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ
ପରାକାଷ୍ଠା ଏବଂ କବିତ୍ଵରେ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶିବଭୂତ
ଥିଲେ । ବହୁ ବେଦ ନିନ୍ଦା ଓ ଅପୌରୁଷେୟ, ବେଦ
ସକଳ ପୁଣି ଏକମାତ୍ର ଭବତୀୟ ସମ୍ପଦ, ସ୍ଵର୍ଗତା ପାର-
ଲୈବିକ, ଏହି ସମସ୍ତ ଅଳ୍ପ ଦିଗ୍ଘାସ ଓ ଗ୍ରାନ୍ଥ ତାହାଙ୍କୁ
ବ୍ୟାଧୁତି ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ହ୍ରାସପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଅବ-
ସର ପ୍ରଦାନ କରିନାହିଁ । ଅମୃତମାନେ ଅମୃତମାନଙ୍କର
ଏହି ଉକ୍ତିର ସମର୍ଥନ ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗମର
ବିସୂଦଂଶ ସଭାଷ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟୁକ୍ତ କରିବୁଁ ।

ମୂଳ—— ସ ଏତାଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟାମ୍ ଅଭ୍ୟାସପତ୍ତଃ,
ଉପାଃ ଉପ୍ୟମାନାୟାଃ ରସାନ୍ ପ୍ରାବୁଦ୍ଧିତ୍ ,

ଭୂତ ଇ — ଚକ୍ରୂତ୍ୟଃ ,

ଭୁବିତ ଇ — ଯଦୁର୍ଦ୍ଧ୍ୟଃ ,

ବ୍ୟାଧୁର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? (୨)

ସ୍ଵରୂପ — ସାମରୂପ ।

୩-୪ ପ୍ର ପା-୧୭ ଶ ଶବ୍ଦ ।

ଶବ୍ଦର ଭାଷ୍ୟ —

ଜାଂ ସୁନରୂପକପତ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟାଂତସ୍ୟାଃ
ତଥ୍ୟମାନାୟୁଃ ରସଂ ଭୁବି ବ୍ୟାଧୁରଂ
ରୂପଂ ଚେତ୍ସା ଜଗ୍ରାତ୍ । ଭୁବି ବ୍ୟାଧୁରଂ
ଯଜ୍ଞରୂପଃ ସ୍ଵରୂପ ବ୍ୟାଧୁରଂ ସାମରୂପଃ ।
ଅତଏବ ଲୋକେ ଦେବ ମହାବ୍ୟାଧୁରୟଃ
ବେଦ ରସସ୍ୟ ।

ପାଠକ ଦେଖନ୍ତୁ, ଶବ୍ଦର ସୁନର ଶବ୍ଦ ଗୁଣକ ଅବି-
କଳ ବସାର ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତହିଁର ଗୋଟିକର ବ୍ୟାପ୍ୟା
ବା ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ କରିନାହାନ୍ତି । କରବେ କ—
ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମା (ବସୁତଃ ସୁରତ୍ୟେଷୁ ବ୍ରହ୍ମା) ନର
ଅଗ୍ନି, ନର ବାୟୁ ଓ ନର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବେଦମତ୍ତ
ସଂଗ୍ରହୀତ କରି ତାହା ଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରିଣତ କରି-
ଅଛନ୍ତି, ତହିଁମଧ୍ୟରେ ସାମବେଦ ସ୍ଵର୍ଗର ଓ ଯଜ୍ଞ-
ବେଦ ଅନ୍ତରକ୍ଷର, ଚତୁଷ୍ପାଠୀ ଶବ୍ଦରୂପସ୍ୟଙ୍କର
ଏ ଚନ୍ଦ୍ରା କି କେତେବେଳେ ମନେ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରେ ?
ସ୍ଵର୍ଗରେ ପାରଲୌକିକ ? ସାମ ଓ ଯଜ୍ଞବେଦ ଯେ
ଭାରତର ? ସୁତରାଂ ସେ ଟୀକାକାରମାନଙ୍କର ପୈତୃକ
ସ୍ଵାଦ ଅନୁପ୍ରାସ ହୋଇ ଗୁଞ୍ଜାମିଳାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ !!!

ରାଗ୍ ବେଦର ଅହରଣ ସ୍ଥାନ ଯେ ଭୂ ବା ଭାରତ,
ଯଜ୍ଞବେଦର ଅହରଣ ସ୍ଥାନ ଯେ ଭୁବଲୋକ ବା ଅନ୍ତ-
ରକ୍ଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂରୂପ, ପାରସ୍ୟ, ଅପୋଗସ୍ଥାନ ଏବଂ

ସାମବେଦର ଅନୁରାଗ ସ୍ଥାନ ଯେ ସ୍ୱଃ ବା ଦୀର୍ଘ ଅର୍ଥାତ୍ ତଦ୍ଭିତ ତାତ୍ପାର ମଙ୍ଗଲସ୍ତ୍ରୀ, ଏହା ଶଙ୍କରଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନର ଅଗୋଚର ଥିଲା । ତେବେ ସେ ଏକ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ଥିଲା, ତେଣୁ କହି ପକାଇଥିଲା ଯେ ଭୃଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ଏହି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟାଧୁତିସଂସ୍ଥା ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲୋକପରି ।

ଫଳତଃ ଲୋକଙ୍କର ମୁଦ୍ରେ, ପରସ୍ତୁ “ଲୋକା-ଏବ” । ଏବଂ କେବଳ ମନ୍ତ୍ରାଧ୍ୟାୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ, ପରସ୍ତୁ ଭୃଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ, ମହଃ, ଜନ, ଯଯ, ଓ ସଭ୍ୟ ଏହି ସାତଟି ବ୍ୟାଧୁତିର ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ବା ମନ୍ତ୍ରୀ ତ. ପଦ, ଏବଂ ଏହି ସାତ ସ୍ଥାନରୁ ବେଦମନ୍ତ୍ରର ସମାଧାର ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ତାହାର ନାମ “ବ୍ୟାଧୁତି” । ସପ୍ତ ବ୍ୟାଧୁତି-ବା ସପ୍ତଦେବ ଲୋକାନ୍ତକ ଏହି ମହାନ୍ କାଶ୍ୟପୀୟ ଜନପଦ ବା ଅଗ୍ନିଧାନୁ ଅର୍ଥ ବଞ୍ଚିନୁହେ । ମହାମତି ଯୋଗୀ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ବିଶ୍ୱଦାସରରେ କହି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଯେ—
 ଭୃଗୁଦ୍ୟା ଶ୍ରେଣୀ ସଭ୍ୟାନ୍ତଃ ସପ୍ତ ବ୍ୟାଧୁତିସ୍ତସ୍ମିନ୍ ଯାଃ ।
 ଲୋକାସ୍ତା ଏବଂ ସପ୍ତେଷାଂ ଉପଯୁକ୍ତିର ସଂସ୍ଥିତାଃ ॥

ଭୃଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ, ମହଃ, ଜନ, ଯଯ ଓ ସଭ୍ୟ ଏସ-ମସ୍ତ ଉପରେ ଉପରେ ସଂସ୍ଥିତ (ମାନବରେ ଉପରେ ଉପରେ ବୋଧହୁଏ, ଫଳତଃ ଶିକାରେ ମୃତ୍ତିବାସୀ ସପ୍ତ ଗୋଟିଏ ଉପରେ ଅର୍ଥ ଗୋଟିଏ ଶୂନ୍ୟରେ ଏବଂ ସଂସ୍ଥିତ ନୁହେ । (ଅମୃତମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କାଷ୍ଠମୟ ଘୋଲକ

ବ୍ୟାଧୁର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? (୧)

ଓ ମାନବ ଥିଲା) ସାତଟି ମହା ଜନପଦ (ଲୋକସ୍ଥ
ଭୁବନେ ତନେ) । ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ
ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଧୁର ବୋଲି ସମାଜ୍ୟାତ ।

ଯୋଗୀ ଯାଜ୍ଞ ବଲ୍ଲଙ୍କର ଏହି ବଚନଟି ଓ
ଅନ୍ତର ଅନେକ ବଚନ ମହାନ ଉଚ୍ଚାସ ଓ ତାଙ୍କର
ପ୍ରାଣୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି
ସାତଟି ଲୋକକୁ ବ୍ୟାଧୁର କୁହାଯାଏ କାର୍ଣ୍ଣ ତାହା
ଯାଜ୍ଞବଲ୍ଲ୍ୟ ବା ହଳାୟୁଧ ଖୋଲିବର କହିନାହିଁ । ଶୁକ୍ଳ
ଯଜୁର ଉଷ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ମନସ୍କା ଯୋଧର
କହିଅଛନ୍ତି ଯେ—

ଏତାଃ ତ୍ରୟୋଃ ବ୍ୟାଧୁରପୃଃ (ଭୃଃ , ଭୃବଃ , ସ୍ବଃ)

ପୃଥୁବୀୟ ଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ।

ନାନା ଅ — ମ ବକ୍ତିକା ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଭୃଃ , ଭୃବଃ , ସ୍ବଃ ଏହି ତିନିଟି
ବ୍ୟାଧୁର ପୃଥୁବୀ , ଭୃବଲୋକ , ଓ ସ୍ବଲୋକ ଏହି
ଲୋକସବୁ ମାତ୍ର । ଶ୍ରୀନେତ୍ର ସରସ୍ବତୀ ପାଣିଗ୍ରାହୀ
କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ—

ସୂତ୍ର — ଭୃବଃ ମହା ବ୍ୟାଧୁତେଃ । ୮ । ୨ । ୧୧ ।

ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଧନା ଶିଳା — ତ୍ରୟୋ ମହାବ୍ୟାଧୁଚପୃଃ

ପୃଥୁବୀୟ ଶ୍ବର୍ଗାଣାଂ ବାଚକାଃ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଭୃଃ , ଭୃବଃ , ସ୍ବଃ ଏହି ତିନିଟି ମହା-
ବ୍ୟାଧୁର ଯଥାକ୍ରମେ ପୃଥୁବୀ , ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଓ ସ୍ବର୍ଗ ଶରୀର
ବାଚକ ।

କିନ୍ତୁ ଏମାନେ କେଉଁ ଏଥିର ଗୁଣ ମନୁଷ୍ୟର ସମୁ-

(୧୦) ଛନ୍ଦ ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ସ୍ବାଚ୍ଛନ୍ଦ କଲେନାହିଁ ଏବଂ କାହିଁକି ଏହି ତନିଟି ଲେକକୁ
ବ୍ୟାଢ଼ୁତ କୁହାଯାଏ , ତାହା ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
କରିବାକୁ ପଶାଉପବ ରହିଲେ ଏବଂ ଏହି ପୃଥକ ,
ଅନ୍ତରକ୍ଷ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ କହିବାକୁ ଯେ କି ପଦାର୍ଥର ଅବ-
ସ୍ଥାପ ହେବା ଉଚିତ , ତାହା କହିବାକୁ ସେମାନେ
କ୍ଷାନ୍ତ ରହିଲେ । ଅତଏବ ସାମାଜିକଗଣ ଯେଉଁ ଅନ୍ଧ-
କାରରେ ଥିଲେ ସେହି ଅନ୍ଧକାରରେ ରହିଗଲେ ।

ଅଜ୍ଞା ଏକାକର ଶବ୍ଦ କଳ୍ପଦ୍ରୁମ, ବାଚସ୍ପତ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱ-
କୋଷ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଅଭିଧାନ କି ଏ ଦିଗରେ
କୌଣସି ବାଢ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିନାହାନ୍ତି ? ଅବଶ୍ୟ କରି-
ଅଛନ୍ତି , କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯେ ବ୍ୟାଢ଼ୁତ ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃ-
ତାର୍ଥ ବୁଝିଥିଲେ , ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପାଠରେ
ବୋଧ ହୁଏନାହିଁ । ଶବ୍ଦ କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ବ୍ୟାଢ଼ୁତ ଶବ୍ଦର
ଅର୍ଥ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ—

ବ୍ୟାଢ଼ୁତ: ... ସ୍ତ୍ରୀ, (ବି-ଅ-ହୁ + କ୍ରିନ୍),
ବ୍ୟାହାରଃ ।

ମତ୍ତ ବିଶେଷଃ । ଯଥା—

ଓଢ଼ାର ମାଉତଃ କୃତ୍ୱା ବ୍ୟାଢ଼ୁତ ସୁଦନନ୍ତରମ୍ ।
ତତୋହ୍ୟାୟାତ ସାବିତୀଂ ଏକାଗ୍ରଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାୟାନ୍ତିତଃ ॥
ସୁରକଲେ ସମୁତ୍ପନ୍ନା ବୃହବିଃ ସ୍ତ୍ରଃ ସନାତନାଃ ।
ପତ୍ନୀବ୍ୟାଢ଼ୁତୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଃ ସର୍ବାଶ୍ଚ ନିବର୍ତ୍ତନାଃ ॥
ପ୍ରଧାନ ସୁରୁଷଃ କାଳୋ ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ମହେଶ୍ୱରଃ
ସତ୍ୟଂ ରବିସ୍ରମ ସ୍ତ୍ରୀଃ ହିମାଭ ବ୍ୟାଢ଼ୁତୟଃ ସ୍ମୃତାଃ ॥
ଓଢ଼ାର ସୁତପରଂବ୍ରହ୍ମ ସାବିତୀ, ସ୍ୟାତ୍ ତଦକ୍ଷରମ୍

ବ୍ୟାକୁଳର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? (୧୧)

ଏକମତେ ମହାଶୟ ଯାଗୁଥାଉ ଭବିଷ୍ୟତ ।

ଇତି ଲୌକେ ଉପକରଣେ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଅମେମାନେ ଏହି ବ୍ୟାକୁଳରେ ଅଟବ ଅଛୁ
ହେଲୁ । ଅବଶ୍ୟ ମାନ ନେଲୁ ଯେ , ବ୍ୟାକୁଳର
ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ “ ବ୍ୟାହାର ” ବା ଉକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍
କଥାନ । ଅମରାଦି ତାହା ବ୍ୟାହାର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବହି-
ବାକୁ ଯାଇ ସ୍ୱୟ ଶେଷରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ଯେ—
ବ୍ୟାହାର ଉକ୍ତି ଲିପିତ°

ଉଷିତ° ବଚନ° ବଚଃ । ସ୍ୱର୍ଗବର୍ଗ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟାହାର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଉକ୍ତି, ଲିପିତ
ଉଷିତ , ବଚନ ଓ ବଚଃ ।

କିନ୍ତୁ କୁଃ ଭୁବଃ ସ୍ୱଃ ପ୍ରଭୃତି ସପ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳର
ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ବି ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ଅବଶେଷ
କରାଇ ଥାଏ ? ବ୍ୟାକୁଳ ଶବ୍ଦର ଏହି ଉକ୍ତି ମହାବଦ
କାଳିଦାସ ଅବଗତ ଥିଲେ । ଯଥା , କୁମାରରେ—

ନିଶ୍ଚାଶ୍ୱର ବ୍ୟାକୁଳୟଃ କଦାଚିତ୍ ;

ପୁଷ୍ପନ୍ତ ଲୋକେ ବିପରୀତ ମର୍ଥମ୍ ॥ ୨୩-୩ ସର୍ଗ

ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ଉକ୍ତି ବା ବାକ୍ୟ କଦାପି
ବିପରୀତ ଅର୍ଥର ଯୋଗଣ କରିନଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମା-
ନଙ୍କର ବାକ୍ୟ ଯାହା , କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାହା ।

ବୁଝାଗଲା ଏହା ହାରା ବ୍ୟାକୁଳର “ବ୍ୟାହାର”
ଅର୍ଥ ସମର୍ଥକ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାକୁଳର ଅର୍ଥ ଯେ “ମହା
ବିଶେଷ ,” ତାହା ଶବ୍ଦ କଳ୍ପଦ୍ରୁମର ବହୁ ସମାହତୀ
ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀ କେଉଁଠାରୁ ପାଇଲେ ? ଅବଶ୍ୟ

ବ୍ୟାଧୁର ପ୍ରକୃତାର୍ଥକି ? (୧୩)

ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାଧୁର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅବଗତ ନଥିଲେ । ହିମେ ୨
ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଚଳି ଆସି ଶେଷେ ପ୍ରେମ-
ରୂପ ଓ ହୃଦୟର ରୂପ ମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାରୁତ କରିଅଛି ।

ଯାହାହେଉ ଜଣାଗଲା ଶବ୍ଦ କଳ୍ପପ୍ରମ ବ୍ୟାଧୁର
ଅର୍ଥ ଅବଗତ ନଥିଲେ , ଅତଃପର ଅମ୍ବେମାନେ
ଅଶେଷ ଶାସ୍ତ୍ର ପାରବ୍ରହ୍ମା ପୂଜ୍ୟପାଦ ତାରାଧ୍ୟାୟ ତର୍କ-
ବାଚସ୍ପତି ମହାଶୟଙ୍କର ବାଚସ୍ପତି ଅଭିଧାନର କଥା
କହିବୁଁ । ତର୍କ ବାଚସ୍ପତି ମହାଶୟ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ—

ବ୍ୟାଧୁର-ସ୍ତ୍ରୀ-ବ — ଅ — ଭୁ + କ୍ରିନ୍ , ଭକ୍ତୋ !

ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱର୍ଗପୃଷ୍ଠ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ତୁ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱର୍ଗବ

ଲୋକ ସପ୍ତଲୋକେଷୁ ମହା ଭେଦେଷୁଚ

ସପ୍ତଲୋକାଃ ସୁନରେତାଃ ସପ୍ତ ବ୍ୟାଧୁତୟ

ଏବ ଇତି ଯୋଗିଯାଜ୍ଞ ବଲ୍ଲ୍ୟନ ପ୍ରତି ପାଦିତମ୍ ।

ବେଶ ବୁଝାଗଲା ଯୋଗି ଯାଜ୍ଞ ବଲ୍ଲ୍ୟଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ ,
ଅଥବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସର୍ବସ୍ୱ ପାଠକର ତର୍କ ବାଚସ୍ପତି ମହା-
ଶୟ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଯେ ଭୂପୃଥ ସପ୍ତ ବ୍ୟାଧୁତ ସପ୍ତ-
ଲୋକ , ବିଷ୍ଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏକୁ ବ୍ୟାଧୁତ
କୁହାଯାଏ କାହିଁକି , ତାହା ସେ ନିଶ୍ଚୟଭାବେ ଅବଗତ
ନଥିଲେ ଏବଂ ବ୍ୟାଧୁର ଅର୍ଥ ଯେ “ ମହା ବିଶେଷ ”
ଶବ୍ଦ କଳ୍ପପ୍ରମର ଏହି ପ୍ରମାଦର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି ସେ
ଜ୍ଞାନସାଧାରଣ ନିକଟରେ ପ୍ରତ୍ୟବାସୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।
ଅମ୍ବେମାନେ ଯେ ତାହାକୁ ଅସ୍ତବତ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିଥାଉଁ ?

ଅତଃପର ଅମ୍ବେମାନେ ବିଶ୍ୱକୋଷର କଥା
କହିବୁଁ । ବିଶ୍ୱକୋଷ ଲେଖିଅଛନ୍ତି—

(୧୪) ଛନ୍ଦ୍ର ମନ୍ଦାଘ-ମାଳା ।

ବାହୁଡ଼ି... (ସ୍ତ୍ରୀ) , ନି-ଅ-ତୁ-କ୍ରିନ୍ । ୧

ବ୍ୟାହାର , କଥନ , ଉକ୍ତି । ୨ ।

ମନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ । ଓଁ ଭୂଃ , ଓଁ ଭୁବଃ , ଓଁ ସ୍ୱଃ , ଏହି
ମନ୍ତ୍ର । ବୋଲିବାହୁଲ୍ୟ ଏହା ଶବ୍ଦ କଳ୍ପଦ୍ରୁମର ପ୍ରମା-
ଦର ଅନୁବୃତ୍ତି ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଏମା-
ନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ବ୍ୟାହୁଡ଼ି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିର
ଲେଖିଦେବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଛୋଟକାରମାନେ ମଧ୍ୟ
ଯଦି ଶିଳାକାରମାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରକୃତ ବିଷୟର ଅନୁ-
ସରଣ ନକରନ୍ତି , ତାହାହେଲେ ଫଳ କି ହେଲା ?
ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ ଏହି ଯେ , ସେମାନେ ମହା-
ବ୍ୟାହୁଡ଼ି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି
ପ୍ରମାଦର ଉଦ୍ଗମନ କରିଅଛନ୍ତି , କାର୍ତ୍ତିକ “ଭୂର୍ଭୁବଃ
ସ୍ୱଃ” କୁ ମହାବ୍ୟାହୁଡ଼ି ବୋଲିଯାଏ ତାହା କେହି କହି-
ନାହାନ୍ତି !!!

ଶବ୍ଦ କଳ୍ପଦ୍ରୁମ... (ସ୍ତ୍ରୀ) , (ମହିତା ଚାପୋ ବ୍ୟାହୁଡ଼ି
ହେଉ)

ପ୍ରଣବ ସ୍ତାବିତ୍ତ ବ୍ୟାହୁଡ଼ି ହୟନ୍ । ଯଥା—

ଓଁ ଭୂଃ ସ୍ତାବିତ୍ତ , ଓଁ ଭୁବଃ ସ୍ତାବିତ୍ତ , ଓଁ ସ୍ୱଃ
ସ୍ତାବିତ୍ତ , ଇତି ଭବଦେବ ଚକ୍ଷୁଃ ।

ବାଚସ୍ପତି... ବୈଦିକ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱରାଜ୍ଜକେ ମନ୍ତ୍ର-
ହୟେ ।

ବିଶ୍ୱକୋଷ... ପ୍ରଣବ ସ୍ତାବିତ୍ତ ବ୍ୟାହୁଡ଼ି ହୟ ।

ବୋଲି ବାହୁଲ୍ୟ , ଏହି କୋଷକାର ମାନଙ୍କର
ଏପରି ଅର୍ଥ ନ ଲେଖା ଉଲ୍ଲେଖ । ଅନୁରାଦି ବ୍ୟାହୁଡ଼ିର

ବ୍ୟାଧୁର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? (୧୫)

ଅର୍ଥ ଜାଣୁ ନଥିଲେ , ସେମାନେ ଏ ଅଜ୍ଞତାକୁ ସ୍ୱସ୍ତ
କୋଷରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ଶାନ୍ତଥିଲେ । ଏମାନେ
ମଧ୍ୟ ସେହି ମହାଜନ ମାର୍ଗର ଅନୁସାରୀ ହେଲେନାହିଁ
କାହିଁକି ? ଆପଦଃ ତପ୍ୟ ନସନ୍ତି (ନଶ୍ୟନ୍ତି) ହୋଇ
ଯାଆନ୍ତା ?

ତେବେ ବ୍ୟାଧୁର ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ କି ? ଏହାର
ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ଏହି ଯେ , ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରୁ ବେଦ-
ମନ୍ତ୍ର ସକଳ ବିଶେଷ ରୂପେ ସମ୍ପଦ୍ ପ୍ରକାରେ ସମାଧୁତ
ହୋଇଥିଲା , ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନର ନାମ ବ୍ୟାଧୁର
(ବ) ବିଶେଷେଣ ଅହିୟନ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରାଃ ଯସ୍ୟାଃ ଯସ୍ମାତ୍
ସ୍ଥାନାତ୍ ସା ବ୍ୟାଧୁରଃ) ।

ରୁଚ୍‌ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ସମୂହ ଭୂଃ ବା ଭୂରତବର୍ଷରୁ
ମହର୍ଷି ଅଗ୍ନିଦେବ କର୍ତ୍ତୃକ ସମାଧୁତ (ଅଗ୍ନେରୂଚଃ) ,
ଏ ନମନ୍ତେ ରୁଚ୍‌ବେଦର ବ୍ୟାଧୁର “ ଭୂ ” ।

ଏହିପରି ମହର୍ଷି ବାୟୁଦେବ କର୍ତ୍ତୃକ ଭୂବଃ ବ
ଅନ୍ତରକ୍ଷରୁ (ଭୂରକ୍ଷ , ପାରସ୍ୟ ଓ ଅପୋଗ ସ୍ଥାନରୁ)
ଯଜୁର୍ମନ୍ତ୍ର ସମାଧୁତ (ବାୟୋର୍ଯଜୁଷି) , ଏ ନମନ୍ତେ
ଯଜୁର୍ବେଦର ବ୍ୟାଧୁର (ଆହରଣ ସ୍ଥାନ) ଭୂବଃ ।
ଏହିପରି ସୂରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କଳିଷ୍ଠ ଗ୍ରାତା ମହର୍ଷି
ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ (ଯେ ସାବର୍ଣ୍ଣ ମନୁଙ୍କର ପିତା) କର୍ତ୍ତୃକ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ର ସମାଧୁତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି
(ସାମ ଆଦିତ୍ୟାତ୍ ଆଦିତ୍ୟଃ ବିବ) ସାମବେଦର
ବ୍ୟାଧୁର “ ସ୍ୱଃ ” ।

ଏହି ଭୁବ୍ , ଯଜଃ ଓ ସାମ , ଏହି ପ୍ରଧାନ ବେଦ-

(୧୭) ଛନ୍ଦ୍ର ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଭୂଃ ଭୂବଃ ଓ ସ୍ୱଃ ଏହି
ଲୋକସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମହାବ୍ୟାପ୍ତ ନାମର ବିଷୟୀକୃତ । ମହଃ ,
ଜନ , ତପଃ ଓ ସତ୍ୟଲୋକରୁ ବିଶ୍ୱଦେବ ନିବିଡ଼ ପ୍ରଭୃତି
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକଳ ସମାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲା , ଏହିମନ୍ତେ
ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଥାରଣ ବ୍ୟାପ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ।

ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ମାନବ ଦେବତା ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର, କାଶୀର ପଣ୍ଡିତ-
ମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶ୍ରବଣକରି କହିଥିଲେ ଯେ, “ମୁଁ
ମୂଳ କିଛି କିଛି ବୁଝିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅପଣମାନେ ଯେଉଁ
ଭାଷ୍ୟ ପଢ଼ୁଅଛନ୍ତି, ତହିଁର କିଛି ଦୁର୍ଦ୍ଦୟଜ୍ଞମ କରିପାରିଲି
ନାହିଁ” । ଷୁଦ୍ରାଭିଷୁଦ୍ର କାଷ୍ଠାଣ୍ଡୁକାଠି ଅମ୍ବେମାନେ ଏହି ୪୫
ବର୍ଷ ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା କରି ଏତା ଦେଖିଅଛୁଁ ଯେ,
ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ବୁଝାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ
ସ୍ୱାର୍ଥ ସରକ୍ଷଣ ତତ୍ପର ଭାଷ୍ୟ ବା ଟୀକାର କିଛି ବୁଝା-
ଯାଏ ନାହିଁ । * * * * ପ୍ରକାଶମାନେ ନାମରେ ନହୁଲୁ
କାର୍ଯ୍ୟ ଅତକୁ ଗୁହଁ ତଥ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । କୌଣସି
ବ୍ୟାଖ୍ୟା Rational ବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ତାହା ଅଲେକ
ଯୁଗର ଆକ୍ଳେଲ ନେଇ ତଳରୁ ଦେଖିବେ । ଏବଂ
ଅମ୍ବେମାନେ ନିମ୍ନେ ମନୁସୂତ୍ର ଓ ବ୍ରହ୍ମୋଗ୍ୟଶ୍ରୁତି
ପ୍ରଭୃତିର ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବୁଁ, ତାହା ସଦୁଦୟ-
ତାର ସହିତ ସ୍ଥିରକରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ ପାଇବେ । ଗାଲି-
ଲ ଓ କଲମ୍ବସଙ୍କର କଥା ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରେ ଇସ୍ମିସ୍
କରିବେ ନାହିଁ । ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧରକ୍ତି ଓ
ବନ୍ଧ କୁସଂସ୍କାରର କରୁଳ ଗ୍ରାସରୁ ମୁକ୍ତକରି ମୁଁ ଅଙ୍ଗବ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ । ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ

(୮) ଛନ୍ଦ ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ମୋତେ “ମାଲେଧ କୁଟ୍ଠେଧବା” ।

ଅଗ୍ନିବାୟୁର ବର୍ୟସ୍ତୁ ସ୍ବୟଂବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍
ବୁଦୋହ ଯଜ୍ଞସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥ ମୃଗ୍ୟାକୁଃସାମ ଲକ୍ଷଣମ୍ ॥

୨୩-୧ ଅ, ମନୁ ।

ମୁଁ ବନସ୍ପର ସହଜ କହୁଅଛି ଯେ , ପ୍ରାଚୀନ
ଗଣ ଓ ପାଣ୍ଡାଉଁ ଗଣ ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ
ଇଦାନାନ୍ତନ ଗଣ ଏହାର ଯେଉଁ ଅନୁବାଦ କରି-
ଅଛନ୍ତି, ତହିଁର ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଯଥାର୍ଥବାସ୍ତୁ ନୁହେ ।
ମୋର ଏହି ଉକ୍ତିର ସମର୍ଥନ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ
ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ଦୋଷ
ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପଶ୍ଚାତ୍ ମୋର ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ସାଙ୍ଗିତ୍ୟ—
ପ୍ରଦର୍ଶନେ ପ୍ରୟାସ ପାଇବି ।

୧ । ମେଧାବିଧି—ତସ୍ତୁ ଏବ ଦେବତା ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୁ-
ତସ୍ତୁ ଇତି ନୈରୁକ୍ତାଃ ସତ୍ୟସି ଅଭିଧାନ ନାନାନ୍ତେ ।
ଅତଃ ଜେନ ଦର୍ଶନେନ ଉଚ୍ୟତେ । ଏତାବ୍ୟଃ
ତସ୍ତବ୍ୟଃ ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ଯାଗ୍ୟପ୍ରଦାନତ୍ବାତ୍ ତାସାଂ
ଚତୁର୍ଥୀ । ସ୍ବୟମ୍ ରୁଗ୍‌ଯଜ୍ଞଃ ସାମ୍‌ଲକ୍ଷଣଂ ଶ୍ବେତାବ୍ୟଂ
ବୁଦୋହ । ଅଗ୍ନିବାୟୁଭ୍ୟୋ ବୁଦୋହ ଅକ୍ଷରାୟତ୍ ।
କଥଂ ସୁନଃ ଅଗ୍ନିବାୟୁଭ୍ୟଃ ବର୍ଣ୍ଣିତ୍ବା ଶବ୍ଦୋ ମନ୍ତ୍ର ବାକ୍ୟାନି
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାକ୍ୟାନି ଚ ଉକ୍ତେୟଃ ? କିଂନ ଉପପଦ୍ୟତେ ?
କଃ ଶକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟା ଅସତ୍ତା ବିକ୍ରମ ମର୍ଚ୍ଚିତ । କିଂ ଚ ଦୃଷ୍ଟ
ପ୍ରଣାମ ବିରୋଧୀ ପ୍ରାଗ୍‌ବୃତ୍ତଃ ଅର୍ଥଃ ଉଚ୍ୟମାନଃ ମନସଃ
ପରିତୋଷ ମାଧତ୍ରେ । ପ୍ରାମାଣି କାନାଂ ପରିହୃତୋ
ବିରୋଧଃ । ସ୍ବରୂପ ପରିଚ୍ଛାନ୍ତୟଣେନ ଏସାମ୍ ଅଗ-

ମାନାନ୍ତ ରୁଚ୍ଚବେଦ ଏବଂ ଅଗ୍ନେଃ ଅଜାୟତ । ଯଜୁର୍ବେଦଃ-
ବାୟୋଃ , ସାମବେଦଃ—ଅଦିତ୍ୟାଦିତ । ଅଗ୍ନିବାୟ-
ବୋଃପି ଦେବତା ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟଭାବେ ନରଦଶୟ ଶକ୍ତିସ୍ତ
ପ୍ରଜାପତି ସ୍ତବ୍ଧ କା ନାମ ଅନୁପପତ୍ତିଃ ? ପ୍ରଜାପତିଃ ଅଜ୍ଞାନଂ
ଦୁବୋଧ । ଦୋହନଞ୍ଚ ଅଧ୍ୟାପନମ୍ । ପରସ୍ତଦାନ୍ତ
ସାମାନେୟମ୍ । ଅଥାପି ପଞ୍ଚମୀ । ଇତ୍ ଅଗ୍ନେୟା ମହା
ଅଦୌ ରୁଚ୍ଚବେଦେ , ଅତଃ ଅଗ୍ନେଃ ଅଜାୟତ ଇତ୍ୟୁ-
ଚ୍ୟତେ । ଯଜୁର୍ବେଦେହପି ଇଷେ ଭୌର୍ଲେତେତି ,
ଇତନଂ ତନ୍ନିଧିସ୍ଥାନତ୍ବାତ୍ ବାୟୁନା ବର୍ଷଦାନେନ
ଦ୍ରିୟତେ । ଉର୍ବିପ୍ରାଣଃ ସ ବାୟୁରେବ ଅତଃ ଅଦିତୋ
ବାୟୁକାର୍ଯ୍ୟ ସମୂହାତ୍ ବାୟୋରୈତ୍ୟପମା । ଅଥବା
ଅଧିର୍ଯ୍ୟବମ୍ ଅଭିର୍ଯ୍ୟଂ ବହୁ କାରାଃ ଚେଷ୍ଟାଶ୍ଚ ସର୍ବଃ
ବାୟୋରୈତ୍ୟନେନ ସାମାନେୟମ୍ ବାୟୋର୍ଜନ୍ମ ଯଜୁ-
ର୍ବେଦସ୍ୟ ଅନୟୁକାରସ୍ୟ ସାମଗାତ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟତ୍ବାତ୍
ଉତ୍ତମାଧିପୂଜାନ୍ ସାମାନ ଉତ୍ତମ ସ୍ଥାନଞ୍ଚ ଅଦିତ୍ୟ-
ଇତି ।

୨ । ସର୍ବଜ୍ଞନାୟକ— ଅଗ୍ନିବାୟୁ ଇ—ସ୍ବୟଂ
ବ୍ରହ୍ମ ବେଦସ୍ବୟମ୍ । ଦୁବୋଧ , ଅନ୍ତର୍ଯୁତମ୍ ଅକୃଷ୍ଣ-
ବାନ୍ ।

୩ । କୁଞ୍ଜକ— ବ୍ରହ୍ମ ରୁଚ୍ଚୟଜୁଃସାମସଂଜ୍ଞଂ ବେଦ
ସ୍ବୟଂ । ଅଗ୍ନିବାୟୁର ଦିତ୍ୟ ଅକୃଷ୍ଣବାନ୍ । ସନାତନଂ
ନିତ୍ୟମ୍ ବେଦାପୌରୁଷେୟତ୍ବ ପକ୍ଷ ଏବଂ ମନୋରଭି-
ମତଃ । ପୂର୍ବକଲ୍ଲେ ଯେ ବେଦାସ୍ତ ଏବଂ ପରମାତ୍ମ-
ମୂର୍ତ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସର୍ବଜ୍ଞସ୍ୟ ସ୍ବଭାବରୂପଃ । ତାନେବ

(୨୦) ଛନ୍ଦମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

କଳ୍ପାଦୌ ଅଗ୍ନିବାୟୁର ବତ୍ସ୍ୟ ଅଚକର୍ଷ । ଶ୍ରୌତଶ୍ଚ
ଅୟଂ ଅର୍ଥଃ ନ ଶଙ୍କନାୟଃ । ତଥାଚ ଶ୍ରୁତଃ

“ଅଗ୍ନେର୍ଭୂତ୍ବେଦୋ ବାୟୋ ଯଜୁର୍ଭେଦ
ଅଦିତ୍ୟାତ୍ ସାମବେଦଃ” ଇତି ।

ଯଜ୍ଞସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ସୟୀସ୍ତପାଦ୍ୟତ୍ବାତ୍ ଯଜ୍ଞାନାମ୍
ଆତ୍ମାନସ୍ତୁ କ୍ଷୀରବଦ ବଦ୍ୟମାନାନାମେବ ବେଦାନାମ୍
ଅଦିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥମ୍ ।

୪ । ଶ୍ରେୟାମନା — ଅଗ୍ନେର୍ଭୂତ୍ବେଦଃ ବାୟୋ-
ଯଜୁର୍ଭୂତ୍ବି ଅଦିତ୍ୟାତ୍ ସାମ ଇତିଶ୍ରୁତେଃ । ବ୍ରହ୍ମ ବେଦଂ
ସନାତନଂ ନିତ୍ୟମ୍ । ବିଷଦୃଶ ହିମ ଗୁପ୍ତିତ୍ୟାତ୍ ଯଥା
ପୂର୍ବମ୍ ଅକଳ୍ପୟତ୍ ଇତିଶ୍ରୁତେଃ । ସୁପ୍ତ ପ୍ରବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ଇବ
ଅବର୍ତ୍ତାବାତ୍ ଚ ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥମ୍ ଅଧ୍ୟର୍ଷ୍ୟ କୌଚ୍ ଗାସାଦ୍
ଚରବେନୈବ ଯଜ୍ଞଃ ସିଦ୍ଧତି ଇତି ଦୁଦୋହ ଅଦିତ୍ୟାଦି
ଦ୍ଵାରା ଅବିଶ୍ଵକାର , ଅନ୍ୟଥା ବେଦସ୍ୟ କର୍ଷାନନ୍ତ୍ୟ
ପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍ ।

* । ନନ୍ଦନ — ଅଗ୍ନିଂ ବାୟୁଂ ରବିଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟା ତେଭ୍ୟ
ଇତିର୍ଥଃ । ବ୍ରହ୍ମ ବେଦାନ୍ତ ମାନନଂ ଦେବତାଂ ଦୁଦୋହ ।
ପ୍ରାଦୁଷ୍ଟତ୍ଵବାନ୍ । ତଦୁକ୍ତଂ ବହୁତ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ରୁଚ୍-
ବେଦ ଏବ ଅଗ୍ନେର ଜାୟତ , ଯଜୁର୍ଭେଦୋ ବାୟୋଃ ,
ସାମବେଦ ଅଦିତ୍ୟାଦିତି ॥

୬ । ଗୁମଚନ୍ଦ୍ର — ସନାତନଂ ବ୍ରହ୍ମେତୟଂ ବେଦ
ସୟମ୍ ଅଗ୍ନିବାୟୁର ବତ୍ସ୍ୟଃ ଦୁଦୋହ ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ।
କ୍ଷାଦୃଶଂ ବ୍ରହ୍ମ ? ରୁଚ୍ ଯଜୁ ସାମନକ୍ଷଣମ୍ , ଅଗ୍ନେଃ
ସଜ୍ଞାଶାତ୍ ରୁଚ୍ ବେଦଃ , ବାୟୋଃ ସଜ୍ଞାଶାତ୍ ଯଜୁ-

ବେଦଃ ରବେଃ ସଦାଶାତ୍ ସାମବେଦ ଇତି ନିର୍ଣ୍ଣୟେ
ନିର୍ଣ୍ଣୟିତବାନ୍ ଇତି ସିଦ୍ଧିମ୍ ।

୨ । ଗୋବିନ୍ଦ ରାଜ—ରୁଗ୍ ଯଜୁଃ ସାମାଗ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମ
ସ୍ବୟଂ ସନାତନଂ ନିତ୍ୟ ମପି ସୃଷ୍ଟ୍ୟାଦୌ ଦେବ୍ୟା ଶକ୍ତ୍ୟା
ଅଗ୍ନି ବାୟୁର ଚର୍ୟଃ ଅକୃଷ୍ଣବାନ୍ । ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧିର୍ଥମ୍
ଅଗମ କୃତ୍ବାକ ନାଭିଶକ୍ୟ ମେତତ୍ ତଥାଚ ରୁଗ୍ବେଦ
ଏବ ଅଗ୍ନେର ଜାୟତ ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ ।

୮ । ଗଙ୍ଗାଧର କବିରାଜ— ଅଗ୍ନିତ୍ବଦିତଃ ଚତୁର୍ଭିଃ
ଶ୍ଳୋକେ ଏକବାକ୍ୟଂ ତତ୍ ଯଥୋଚ୍ୟତେ । ଇମା
ବକ୍ଷ୍ୟମାଣାଃ ସୁକ୍ତାଃ ପ୍ରଜାଃ ପ୍ରଞ୍ଜୁମିଚ୍ଛନ୍ ଇମାନ୍ ରୁଗ୍-
ବେଦ ସୁକ୍ତଃ ସପର୍ଜ । ଅଗ୍ନିଃ ଲୁପ୍ତାୟମ୍ ମହାଭୂତଂ ବାୟୁଃ
ଚତୁର୍ଥଂ ମହାଭୂତଂ ରବିଃ ଅସ୍ୟ ନାରାୟଣସ୍ୟ ଅବିତ୍ୟମ୍ୟ
ପଞ୍ଚାମୃତଂ ମଣ୍ଡଳଂ । ରୁଗ୍ ଯଜୁଃ ସାମଲକ୍ଷଣଂ ସ୍ବୟଂ
ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ । ରୁଗ୍ବେଦମ୍ ଯଜୁର୍ବେଦଂ ସାମବେଦଞ୍ଚ
ଇତି ସ୍ବୟଂ । ଅଗ୍ନେରୁଗ୍ବେଦଂ ଦୁଦୋହ , ବାସ୍ତେ
ଯଜୁର୍ବେଦଂ ରବେଃ ସାମବେଦଂ ଯଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧିର୍ଥମ୍ ।

୯ । ମୁଲର ଓ ବୁଲର— Rig Veda from
Fire , Yajur Veda from Air, Sama
Veda from Sun

ଅସ୍ୟାଥଃ—ଅଗ୍ନିରୁ ରୁଗ୍ବେଦ , ବାୟୁରୁ ଯଜୁର୍ବେଦ
ଏବ ଜତ ସୂର୍ଯ୍ୟରୁ ସାମବେଦ ସମାଗତ ।

ଅମୈମାନେ ଭଞ୍ଜିତ ଭକ୍ତଃ ନବଧା । ଶ୍ୟାମ ଶାବ୍ର
ପରିପତ୍ନୀ । ବ୍ୟାଗ୍ୟା ଏପରି ହେବ ଯା... ଯୁକ୍ତି ଯୁକ୍ତି
ହୃଦ୍ୟ ଓ ସର୍ବସ୍ବ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଭାବ୍ । ବହୁ ସେମାନଙ୍କର

ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ବିଶେଷଣ ସ୍ବପ୍ନର ଗୋଟି-
କର ଅଧିକାର ଲଭରେ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।

ମନୁଙ୍କର ମୂଳ ମନ୍ତ୍ରରେ ଯେ ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ରତ୍ନ-
ଶବ୍ଦ ଅଛି , ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଅଗ୍ନି ,
ବାୟୁ ଓ ଜଡ଼ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅବରୋଧ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଭିନ୍ନ ଅଚେତନ ମହାବୃତ୍ତର
ଏପରିକି ଐତିହାସିକ ଚିନ୍ତିଅଛି ବା ରହିପାରେ ,
ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାରତବାସୀ ସମସ୍ତେ କବିତ୍ୱ ଓ ଐତିହ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ
ଭିନ୍ନଗଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲଭ କରି ପାରନ୍ତି ?

ଅଗ୍ନିର ଅଲେକଦାନ ଶକ୍ତି ଅଛି , ଦାହିକା ଶକ୍ତି-
ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଅଛି , କିନ୍ତୁ ତହିଁରୁ କ୍ଷନ୍ଦୋବନ୍ଧ ରୁଗ୍-
ବେଦ ବାହାର ହେବ କିପରି ? ତାୟୁ ଓ ଜଡ଼ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ
ବେଦଜନନ-ଶକ୍ତି-ସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି କେହି ମନେ
କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଗତ୍ ବିଧିସ୍ତ ହୋଇଗଲେହେଁ ବେଦର
ନିତ୍ୟତ୍ୱ ନିବନ୍ଧନ ପୂର୍ବ୍ବକଲ୍ପର ବେଦ , ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ
ଜଡ଼ ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବେ ଥିଲା , ପ୍ରଜାପତି
ତାହା ନୂତନ କଳ୍ପାରମ୍ଭେ ଆକର୍ଷଣ କରି ଆଣିଲେ ।
ଏକଥା ତାମସ ଯୁଗର କୌଣସି ନିରକ୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତି ମାନି
ପାରନ୍ତି , କିନ୍ତୁ ଦାର୍ଶନିକ ମହାଯୁଗ ବା ଏ ଘୋର ଜଳ-
ଯୁଗରେ କେହି ତାହା ପ୍ରକୃତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି
ବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମତଃ ଆଦି ସୃଷ୍ଟିର ପରେ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ବା
କୋଟି କୋଟି ମହା ପ୍ରଲୟ ହୋଇ ଏକଥର ବା ଅନ-
ନ୍ତବାର ଜଗତର ଧ୍ବଂସ ଓ ପୁନଃ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ;

ଭାଷ୍ୟକାର ଓଁଶ୍ରୀକାକାର (୨୩)

ଜାହା ବେଦ ପାଠରୁ ଜଣା ଯାଏନାହିଁ ଯଦାହ ରବି-
ବେଦଃ—

ସକୃତ୍ ହ ଦେବୀ ରଜାୟତ ,
ସକୃତ୍ ଭୂମି ରଜାୟତ ।
ପୁଣ୍ୟା ଦୁର୍ଗାଂ ସକୃତ୍ ପୟଃ ,
ଭଦନେନା ନନ୍ତୁ ଜାୟତେ ॥

୨୨-୪୮ ସୁ-୭ ମ ।

ତଦ୍ ସାୟଣ ଭାଷ୍ୟମ୍—ସକୃତ୍ ହ ସକୃଦେବ ଦେବୀ
ଅଜାୟତ, ଉଦପଦ୍ୟତ , ସକୃତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନା ଏବ ସ୍ଥିତା
ଭବତ୍ । ନୟନଃ ଜ୍ୟୋତଃ ନଷ୍ଟାୟାଂ ଅନ୍ୟା ତତ୍ ସଦୃଶୀ
ଦେବୀର୍ଜାୟତେ । ଭୂମିସ୍ତ ସକୃଦେବ ଅଜାୟତ । ପୁଣ୍ୟା
ମନ୍ଦିତାଂ ମାତୁଃ ଗୋଃ ପୟସ୍ତ ସକୃଦେବ ବାର ମେବ
ଦୁର୍ଗାଂ । ଯଥା ଦ୍ୟାବା ପୃଥିବ୍ୟୋଃ ସକୃଦେବ ଉତ୍ପ-
ଦ୍ୟତେ ଏବ ପୁଣି ରସି ସକୃତ୍ ଦୁର୍ଗା । ତତଃ ପରମ୍
ପଦାର୍ଥୋ ନ ଅନୁଜାୟତେ ତତ୍ ସଦୃଶୋ ନ
ଉତ୍ପଦ୍ୟତେ ।

ଦେବୀ ବା ସ୍ୱର୍ଗ ଏକବାର ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ-
ଅଛି । ଜାହାର ଉତ୍ପତ୍ତିର ପର ଜାହାର ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ
ପରେ କୌଣସି ନୂତନ ଦେବୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇନାହିଁ ।
ପୁଣି ବା ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ଏବ ଭୂମି ବା ପୃଥିବୀର (ଭରତ-
ବର୍ଷର) ଉତ୍ପତ୍ତି ଦୁଇଥର ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରଥମ
ସୃଷ୍ଟିପରେ ଅଉ ସେମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଅଉ କୌଣସି
ନୂତନ ଦେବୀ , ନୂତନ ପୁଣି ବା ନୂତନ ପୃଥିବୀ ଉତ୍ପନ୍ନ
ହୋଇନାହିଁ ।

(୨୪) ଛନ୍ଦ୍ର ମନ୍ଦାର-ମାଳା ।

ସୁତରାଂ ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଶ୍ରୀକାକାର ମାନେ ପୌର-
ଣିକ ମାନଙ୍କର ବାକ୍ୟାନୁସାରେ ଯେଉଁ ମହାପ୍ରଳୟ ଓ
ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ କଳ୍ପର ଅନୁମାନ କରୁ ଅଛନ୍ତି , ତାହା
ବେଦ ବିରୁଦ୍ଧ ହେଉଅଛି ? ଅବଶ୍ୟ ରୂପ ବେଦର
ସ୍ଥଳାନୁସାରେ ଏହା ବିବୃତ୍ତ ଅଛି ଯେ—

ସୂର୍ଯ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ର ମସୌଧାତା ଯଥା ପୂର୍ବମ କଳ୍ପସୂତ ।

ଦିବ ଚ ପୃଥିବୀଞ୍ଚ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ମଥୋ ସ୍ୱଃ ॥

୩-୧୯୧ ସୁ-୧୦ ମ

ଧାତା ଭଗବାନ୍ ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ କଳ୍ପର ପୁଣି ନୂତନ
କରି ସୂର୍ଯ୍ୟ , ଚନ୍ଦ୍ର , ଦିବ , ପୃଥିବୀ , ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ଓ
ସ୍ୱର୍ଲୋକର ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ମହା ପୌରାଣିକ ଯୁଗର ଓ ପୌରାଣିକ ଭବା-
ପନ୍ଥା । ଅଥବା ଏହାର ଅର୍ଥ ଏପରି ନୁହେଁ । କାହିଁ-
କିନା ଏପରି ଅର୍ଥ ହେଲେ “ ବେଦା ବିଭିନ୍ନାଃ ”
ନୁହେଁ , ଏକ ରାବବେଦ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନତା ବଶତଃ
ମତ୍ତେ ମତ୍ତେ ବିରୋଧ ଘଟି ଉଠେ , ଏହାଦ୍ୱାରା
୨୨-୪୮ ସୁ-୭ ମ ମହା ମେଧ୍ୟା ଟୋଇଯାଏ । ଧାତା
ସୁରତେଽଷ୍ଟ ବ୍ରହ୍ମା ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ (କନିଷ୍ଠଭ୍ରାତା
ସୂର୍ଯ୍ୟର ରାଜ୍ୟ ; ଯେକି ସାବର୍ଣ୍ଣ ମନୁଙ୍କର ପିତା)
ନୂତନ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ (ମହିଲେ଼ଳିକ) ; ନୂତନ ଦିବ
(ସମଗ୍ର ସାଇ ବିଶ୍ୱା) ନୂତନ ପୃଥିବୀ (ସାଇ-
ବିଶ୍ୱାର କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ପୃଥିବୀ ନାମ ଦେଇ) ,
ନୂତନ ଅନ୍ତରିକ୍ଷ (ପୁରାତନ ସ୍ୱର୍ଲୋକ ବା ତିରତ ,
ତାତାର , ମଙ୍ଗୋଲିୟାକୁ ଅନେକ ରୂପେ ମଧ୍ୟସ୍ଥାନ ବା

ଅନ୍ତରାକ୍ଷ କହିଅଛନ୍ତି । ଆଦି ଅନ୍ତରାକ୍ଷ (ଭୂରାଷ୍ଟ୍ର,
ପାରସ୍ୟ; ଆଫଗାନି ସ୍ଥାନ) ଓ ନୂତନ ସ୍ୱାଧୀନ ବା ସ୍ୱାଧୀନ
(ବ୍ରହ୍ମା ଓ ସ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ର, ସ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ର ଉତ୍ତର କୁରୁର ବ୍ରହ୍ମଲୋକ
ବା ସ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ର ଲୋକର ଯେଉଁ ନୂତନକରି “ସ୍ୱାଧୀନ” ନାମ
ଦିଆହୋଇଥିଲା, ତାହା ଧ୍ରୁବ) ପତନ କରିଥିଲେ ।

ଅମୃତମାନଙ୍କର ଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସାମ୍ବେଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର
ବିରୁଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନିହେଲେ ସେ ବେଦ
ବାକ୍ୟରେ ବିରୋଧ ଘଟେ । ଏକ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର
ଏକ ବାକ୍ୟରେ କହେ, ସୃଷ୍ଟିପରେ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ-
ନାହିଁ, ମହାପ୍ରଳୟ ହୋଇ ନଥିଲା, ପୁଣି ସେହି
ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ବଳରେ ଯେ
ପରମେଶ୍ୱର ପୁଣି ନୂତନ ନୂତନ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟାଦି ଗଢ଼ି-
ଥିଲେ ?

ତଥାସ୍ତୁ ଅମୃତମାନଙ୍କର କଥା ଠିକ୍ ସୃଷ୍ଟି ପରେ
ମହାପ୍ରଳୟରେ ଜଗତ୍ତ୍ୱ ବିଧ୍ୱସ୍ତହୋଇ ପୁଣି ନୂତନ ଚନ୍ଦ୍ର,
ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ନୂତନ ଅଗ୍ନି ଓ ନୂତନ ବାୟୁ ସୃଷ୍ଟି
ହୋଇଥିଲା ଓ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପରେ ହେବ ।
ତାହାହେଲେ ମହାପ୍ରଳୟାନ୍ତେ ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ଜଳ
ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବରେ ଅଧେୟ ବେଦବିତମ୍ବ ଏହି ସକଳ
ଅଭାବ ପଦାର୍ଥରେ ଥିଲା କି ପ୍ରକାରରେ ?

ଭୂମ୍ବେମାନେ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ ଶ୍ରୋତବ୍ୟସ୍ତେ ଓ
ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବ୍ୟାପାରରେ କୌଣସି ଅଶକ୍ତ ବା
ସଂଶୟ କରିବାର ନୁହେଁ, କାର୍ତ୍ତିକନା ସେମାନଙ୍କର
ସମସ୍ତ ସମ୍ଭବ । ଅମୃତମାନେ କହୁ ଧୃକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧ

(୨୭) ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ବୋଲି ଏହା ମାନ ନେବାକୁ ଅନଗ୍ରସର । ବ୍ରହ୍ମେଷତଃ
ବେଦ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଣୀତ ବାକ୍ୟାବଳୀ
ମାତ୍ର , ତାହା ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ବହୁ-
କାଳ ପରେ ସତ୍ୟତାର ଯୁଗରେ କବିତ୍ବ ବିକାଶ
ପରେ ଧର୍ମାଦ୍ୟୋ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଥିଲା ,
ତେତେବେଳେ ତାହାର ନିତ୍ୟତ୍ବ ବା କେଉଁଠାରେ ?
ଅଗ୍ନି , ବାୟୁ ଓ ଜଳ ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ବା ସେମାନଙ୍କର
ଅବସ୍ଥିତିର ମିଥ୍ୟା ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା କାହିଁକି ? ଅଗ୍ନିରେ
ବେଦ ଥାଏ କିପରି , ତାହାକି ଦାହିକାଶକ୍ତି ପରିଶୂନ୍ୟ ?
ଅଗ୍ନି ଓ ବାୟୁର ଅଧାରତ୍ବ ବା କେଉଁଠାରେ ?
ପୃଥିବୀରୁ ଗୁରୁକୋଟି ଅଠରଲକ୍ଷ ନୌଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ
ସୂର୍ଯ୍ୟରେ କିଏ ବେଦ ରଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲା ; ଅଉ
କିଏ ବା ତାହା ହନୁମାନ ପରି ତୋଳି ଅଣିଲା ? କେହି
କେହି ବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନ୍ମ ପଦାର୍ଥରେ ଏକ ଏକଟି
ଅଭିମାନୀ ଦେବତାର ସତ୍ତା ସ୍ୱୀକାର କରିଥାନ୍ତି ,
ଯେଉଁ ଦେଶରେ ବେଦ ବହୁଳ ଓଲଦେବା , କୁର-
ଭୈରବ ଓ ଶୀତଳା ସନ୍ତୀର ଧତ୍ତା ସ୍ୱୀକୃତି , ସେ
ଦେଶରେ ତାହା ସ୍ୱୀକୃତି ହେବନାହିଁ କାହିଁକି ? ବିଷ୍ଣୁ
ଯୁକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ବ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାରଣ-
କରେ । ଅତଏବ—

ଏକ ବେଦାନ୍ତ୍ୟମ୍ ଅଗ୍ନିପିତୃତ୍ୟା ଜଡ଼ୋତ୍ତଃ

(ମହାଭୂତୋତ୍ତଃ) ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧ ଅକ୍ଷରସ୍ମୃତ୍

ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ମାନଙ୍କର ଏକଥା ମିଥ୍ୟା ଓ
ଅଯୋଜ୍ଜିକ । ଅପିତ ମେଧାଭାସ୍ୟ ଯେ ବହିଅଛନ୍ତି —

ଭୂଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର । (୨୭)

ଅଗ୍ନି ଦୟାପି ଦେବତା ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟଭାବେ

ନିରତଶୟ ଶକ୍ତିସ୍ତୁ ପ୍ରଜାପତିଃ

ତଦ୍ଭା ନାମ ଅନୁପପତ୍ତିଃ

ଏହାମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳୀକ ଧାରଣା ଏହିଅଗ୍ନି
ବାୟୁ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ତନିମହାଭୂତ, ସୁତରାଂ କଥା,
ତାହାହେଲେ ଏମାନଙ୍କର ଦେବତ୍ଵ ବା କେଉଁଠାରେ,
ଆଉ ଯେଉଁ ପ୍ରଜାପତି ବେଦର ଦୋହନକର୍ତ୍ତା,
ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ତୁ ଉପପତ୍ତି ବା ବିପରୀତ ସମୂହେ ?
ମନ୍ତ୍ରର “ଦୁଦୋଷ” କ୍ରିୟାର କର୍ତ୍ତା କେ ? ତାହାର
କର୍ତ୍ତା ୧ ଶ ଓ ୨୨ ଶ ମନ୍ତ୍ରର “ସଃ” ।

ପର୍ବେଷାନ୍ତ ସ ନାମାନ୍ତ କର୍ମାଗିତ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ।

ବେଦଶାବେତ୍ୟ ଏବାଦୋ ପୃଥକ୍ ସଂସ୍କାର ନିର୍ମମେ ॥ ୧

କର୍ମାନ୍ତନାମ ଦେବାନାଂ ସୋପସୂକତ୍

ପ୍ରାଚିନାଂ ପ୍ରବୁଃ ।

ସାଧନାଂ ଗଣଂ ସୂକ୍ତଂ ଯଜ୍ଞଶ୍ରେୟ ସନାତନମ୍ ॥

୨୨-୧ ଅ

ଏହି ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରର “ସଃ” ପଦଦ୍ଵାରା ଭୂଷ୍ୟକାର-
ମାନେ କେହି ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ଓ କେହି ବା ବ୍ରହ୍ମା ବୁଦ୍ଧି-
ନେଇ ଅଛନ୍ତି । ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଙ୍କୁ ଶଙ୍କର ସୁଶିଶୁବୁଂ
ପରମେଶ୍ଵର କହିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହବ
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମା, ନା ଅନୁଭୂ ବ୍ରହ୍ମା ପରମାତ୍ମା ନା
ସେ ସୁତତେଷୁ ବ୍ରହ୍ମା, ସେଲୋକ ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା
ବା ଅଦ୍ଵିତୀୟ ।

ଯେ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଭାଷାଜ୍ଞାନ ବିମୁକ୍ତ ଭଲଜ୍ଞ ବର୍ଣ୍ଣର

(୧) ଭୂଷଣବାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ଅଭିମାନବ, ତାଙ୍କର ସମୟରେ ବେଦ ବା କେଉଁ-
ଠାରେ ? ଅଭି ନିରାକାର ସେ ବେଦରୁ ବା କିପ୍ର-
କାରେ ଏହି ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ? ପରମେଶ୍ୱର
କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେବଗଣଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଓ ରକ୍ଷାର
ଜନସ୍ଥିତା ଏହା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କଥା ନୁହେଁ । ଅଭି
ବେଦର ଶବ୍ଦରୁ ପରମେଶ୍ୱର ସକଳ ବସ୍ତୁର ନାମାଦି
ରହିବେ, ଏହାମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର
ପରସ୍ତ ବହୁ ବେଦମତରେ ଏହା ଅଛି ଯେ ସ୍ୱରଜ୍ୟେଷ୍ଠ
ନର ଦେବତା ବ୍ରହ୍ମା ରକ୍ଷାର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ
ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଣେତା, ସେ ସାଧା, ଦେବଗଣସହ ପଞ୍ଚମ
ଅମୃତ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବେ ବହୁ-
ଦେବ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଣୟନ ହୁଏ, ସେ ସେହି ସକଳ
ପ୍ରାଚୀନତମ ବେଦମତରୁ ଶବ୍ଦ ସମାହାର କରି ସମସ୍ତ-
ଙ୍କର ନାମ ରଖିଥିଲେ, ଏହି “ରୁଦୋହି” ଦିୟୂର
କର୍ତ୍ତା ସେହି ନରଦେବତା ଦେବଗଣର ଜ୍ୟେଷ୍ଠତ୍ରାତା
ସ୍ୱରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମା । ବ୍ରହ୍ମା ଭଜନ—

ବ୍ରହ୍ମାଭୁବ୍ଵଃ ସ୍ୱରଜ୍ୟେଷ୍ଠଃ

ପରମେଷ୍ଠୀ ପିତାମହଃ । ଅମର

ଅମର ଯୌରୁଣିକଗଣ ଓ କବିନାନଙ୍କର କୃପା-
ମର୍ତ୍ତରେ ଏହି ଭଜନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ
ଗ୍ରହଣ କରି ତୁଲ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଯେ
ସ୍ୱୟଂହୁ ଓ ସକଳର ସୃଷ୍ଟି, ସେହି ମରମ ବ୍ରହ୍ମାହିଁ

“ଆଭୁବ୍ଵଃ ବ୍ରହ୍ମା” ।

ସେ ସୁନାର ଅଶ୍ରୁ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି,

ଭାଙ୍ଗର ନାମ

ଦ୍ବିରଣ୍ୟଗର୍ ବା ଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା
କାହିଁକି ନା ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପିତାମହ ବା ଅଜ୍ଞା ।
ସେହେତୁ ସେ ଆଦମର ।

ଅଉ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାଙ୍କର ବୟୋ-
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ବେଦବିତ୍, ତାଙ୍କର ନାମ

ସୁରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମା ।

ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠପ୍ରାତା ମହର୍ଷି
ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଶୁର୍ଗରୁ ସାମବେଦ, ମହର୍ଷି ବାୟୁଦେବ
ଭୂଲୋକ ବା ଅନୁରାଷ୍ଟ୍ରରୁ (ଭୂରଞ୍ଜ, ପାରସ୍ୟ,
ଅପୋଗ ସ୍ଥାନରୁ) ନିକୁର୍ବେଦ ଏବଂ ମହର୍ଷି ଅଗ୍ନି-
ଦେବ ପୃଥିବୀ ବା ଭରତବର୍ଷରୁ ରୁଦ୍ରଦେବର ମନ୍ତ୍ର
ସମାହାର କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ବେଦ ଯେ ସବୁଲ
ଲିଖିତହୋଇ ଯେ ଭଜନଗ୍ରନ୍ଥ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଥିଲା,
ସେ ସବୁ ଫର୍ଜସ “ସମ୍ବି” ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଅତଏବ ମେଧାବିତ୍ ସାହା କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ——
ଯାଗ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥୀ (ଅଗ୍ନି ବାୟୁର ବିଭାଗ)
ଏହା ମିଥ୍ୟାକଥା । କାହିଁକିନା ଏଠାରେ ଅର୍ଷ
ପରମ୍ପରାରେ ଭୃଗୁସୂର ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ-
ପକ୍ଷେ ହେବ — ସମ୍ବୁର ଜ୍ୟେଷ୍ଠାବ୍ରହ୍ମା ଯଜ୍ଞବିଜ୍ଞାନ
ଅଗ୍ନି ବାୟୁର ବିଭାଗ ଅଗ୍ନି ବାୟୁର ବିଭାଗ ରୁଦ୍ର ଯଜ୍ଞ
ସାମଲକ୍ଷଣ ରୁଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ସାମନାମ ସମାଜନ ନିତ୍ୟ
ସମ୍ବୁ ବ୍ରହ୍ମା ବେଦବିତ୍ ସମ୍ବୁ ସମ୍ବୁ ଦୁଦୋହ ସମାଜନ-
ବାନ୍ ।

(୩୦) ଭାଷାକାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ବହୁମାନ ଚେତସ୍ତାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଭାବ ଦେଖନ୍ତୁ
ଅମୃତମାନଙ୍କର ଏହି କଥା ଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଯୁକ୍ତି
ସଙ୍ଗତ, ସେପରି ହୃଦୟ ବିନା । କାର୍ତ୍ତିକ ଏ ଗୁଡ଼ିକ
ମନରେ ଗୋଟିଏ ଐକତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଅଙ୍କିତ କରି—
ଦିଏ, ଯାହା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରନ୍ତି ।
ପଞ୍ଚାମୃତରେ ଦେଖି ମୋହରୁ ଯେ କିଛି ଅଛନ୍ତି—
ତତ୍ତ୍ୱଆଲୋଚନା ମନ୍ତ୍ରା ଆଦି ରାଜବେଦେ

ଅତଃ ଅଗ୍ନେ ରଜାୟତା ଇନ୍ଦ୍ରାବ୍ୟକ୍ତେ
ଏହାମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗର ଭ୍ରମ ବ୍ୟାପ୍ୟା, କାର୍ତ୍ତିକିନୀ ରାଜ-
ବେଦର ଆଦ୍ୟରେ ଯେପରି “ଅଗ୍ନିମୀଳେ” ପ୍ରଭୃତି
ଅଗ୍ନେୟ ମନ୍ତ୍ର ରହିଅଛି, ତତ୍ତ୍ୱସ୍ତ ସାମବେଦର ପ୍ରାର-
ମ୍ଭରେ ସେହି ଅଗ୍ନି ପ୍ରତିବିମ୍ବମୂଳ ମନ୍ତ୍ର ସମୂହ ବିରାଜ-
ମାନ ।

୧ । ଅଗ୍ନେ ଅୟାହ ବାତୟେ ଗୃଣାନ୍ତେ ।
ହିବ୍ୟଦାତୟେ ।

କୃତ୍ୱାତା ସତ୍ୱୀ ବହିଷି ॥ ୧

୨ । ତୁମଗ୍ନେ ଯଜ୍ଞାନାଂ ହୋତା ।
ବିଶ୍ୱେଷାଂ ହିତଃ ।

ଦେବେଭିର୍ମିନୁଷେ ଜନେ ॥ ୨

ସାମ ବେଦର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରବି ବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାମ
ନାହିଁ, ସୁତରାଂ ମୋହାତ୍ମୟଙ୍କର ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିତ୍ୟାନ୍ତ
କଲ୍ପନା ପ୍ରସୂତ । ଥଉ ସେ ଯେ ଯଜୁର୍ବେଦରେ ଇଷ୍ଟ
ବା ଅନ୍ତର ଦଥା ଅଛି ବୋଲି ବାୟୁ ବା ପବନକୁ
ବୁଦ୍ଧି ବର୍ଷଣ ଦେବା ଅନୁପାଦାନର ଚେତୁ ବୁଦ୍ଧି

ଭୂଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର । (୩୧)

“ବାସ୍ତୋର୍ଲକ୍ଷ୍ମି,” ଏହି କଥାର ସମର୍ଥନ କର-
ଅଛନ୍ତି, ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରମାଣଭାବେ । କାହିଁକିନା ମନୁ
ମନ୍ତ୍ରର ଅଗ୍ନି ଯେମିତି ଅଗ୍ନି ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେମିତି ଜଳ
ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଦ୍ରେ, ତତ୍ପ୍ରାୟ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରର ବାୟୁ ଶ୍ରେଣୀର
ପରମ ମୁଦ୍ରେ, ପରସ୍ପର ମହିଷୀ ବାୟୁଦେବ ସାମୁଦ୍ରିକ
ହୋଇଅଛନ୍ତି । ରବିବେଦର ବହୁମନ୍ତ୍ରରେ ଅମ୍ବେ-
ମାନେ ଏକ ବାୟୁର ଦେଖା ପାଇଥାଉଁ ।

ତୁଷ୍ଟିର୍ଜ୍ଜାମାତରଂ ବାୟୁମ୍ । ୨୨ — ୨୭ ସୁ ୮ ମ
ତୁଷ୍ଟାଙ୍କର ଜାମାତା ବାୟୁଙ୍କୁ । ତଥାହି
ଅପାଂ ନପାତୁ ଅବତୁ ବାୟୁଃ ୧୩ — ୧୬ ସୁ ୧୦ ମ
ଅନୁରାଷର ନପ୍ରା (ଦୌହସ) ବାୟୁଦେବ, ଅନୁମାନଙ୍କୁ
ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।

କହିବ ଅନୁରାଷତ ଶୂନ୍ୟ? କହୁ ବୈଦିକ ନିଦେଶ
ତାହା କହିନ୍ତି ନାହିଁ । ଫଳ ୨୪ ଭୁବଲୋକ ନରଃ ଓ
ଅନୁରାଷ ଏକ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୁବଳ୍ପ,
ପାରସ୍ୟ ଓ ଅପୋଗହ୍ମାନ ସହିତ ଅଛନ୍ତି । ସମବତଃ
ମହିଷୀ ବାୟୁଦେବ ଦୌହସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ଅପଗାନ୍
ସ୍ଥାନର ଗୁଡିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ତାହା ବାୟୁଲୋକ
ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲା । କୌଶୀତିକୀ ଏହି ବାୟୁ-
ଲୋକର ନାମ କହି ଅଛନ୍ତି । ତଥାହି ମନୁଃ — —

ଅହଗାଥା ବାୟୁଗୀତାଃ

କାହିଁପୁଣି ପୁରବିଦଃ ।

ଯଥାକାଳଂ ନ ବପ୍ରବ୍ୟଂ

ସୁଂସା ପର ପରଗ୍ରହେ ॥ ୪୨ — ୧ ଅ

(୩୨) ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ସୁବିବେଚନା କହିଥାନ୍ତି ଯେ, ଏ ବିଷୟେ ବାୟୁ, ବର୍ତ୍ତୁକ ଗୀତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗାଥା ବା ଶ୍ଳୋକ ଅଛି । ତହିଁରେ ଅଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ଅନ୍ୟର ହାତରେ ଗାଳି ପବନ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ବାୟୁ ଯେପରି ପବନ ନୁହେଁ, ସେପରି ମନୁ-
ଙ୍କର ବାୟୁମୁଖ ପବନ ନୁହନ୍ତି, ଯଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ବିଶେଷ ।
ଭ୍ରମ ଓ ବିଚାରକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପବନ କହି ଦେଇ
ନଥିଲା ।

ଅବଶ୍ୟ ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାରଗଣ “ ଅଗ୍ନେ-
ର୍ବଚଃ” ଇତ୍ୟାଦି ଶ୍ରୁତିର ଅଧ୍ୟାତ୍ମର କର ଅଛନ୍ତି ।
କିନ୍ତୁ ଏହି ସକଳ ଶ୍ରୁତିର ଦ୍ରବ୍ୟ ଅର୍ଥ ଯେ ସେମାନେ
ବୁଝି ନଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କପରି ଭାଷ୍ୟ ଓ
ଟୀକାର ଭାବରେ ସମ୍ପ୍ରମାଣ । ବହୁ ଉପନିଷଦ୍ ଓ
ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ଏହି ବୈଦେଶିକ ଶ୍ରୁତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି ।
ଅମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଶ୍ରୀକ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ଶ୍ରୁତିର ଅଧ୍ୟାତ୍ମର
କରି ପ୍ରବକ୍ତର ଉପସଂହାର ଓ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ମତର
ସମର୍ଥନ କରିବୁଁ ।

ପ୍ରଜାପତି ଲୈକାନ ଅଭ୍ୟାସପତ୍ର

ତେଷାଂ ତପଃମାନାନାଂ ରସାନୁ ପ୍ରାବୁଦ୍ଧତ୍

ଅଗ୍ନିଂ ପୃଥୁନ୍ୟାଃ, ବାୟୁମ୍ ଅନ୍ତରାକାତ୍ ଅଦିତ୍ୟଂ ଦିବ୍ୟଂ
ତସ୍ୟ ଶଙ୍କର ଭାଷ୍ୟମ୍... ପ୍ରଜାପତି ଲୈକାନ ଅଭ୍ୟାସ-
ପତ୍ର ଲୈକାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତସ୍ୟ ସାରକ ଦୃଷ୍ଟା
ଧ୍ୟାନ ଲକ୍ଷଣା ତପସ୍ବିତ୍ । ତେଷାଂ ତପ୍ୟ
ମାନାନାଂ ଲୈକାନାଂ ରସାନୁ ସାର ରସାନୁ ପ୍ରାବୁ-

ହତ୍ତ ଉଚ୍ଛ୍ୱତବାନ୍ ଜଗ୍ରାହ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ବାନ୍ ? ଅଗ୍ନିଂ
ରସଂ ପୃଥୁବ୍ୟଃ, ବାୟୁ ମନୁରକ୍ଷାତ୍ ଅଦିତ୍ୟଂ ଦିବଃ ।

ପାଠମାତ୍ରେ ବୁଝାଯାଉଅଛି ଯେ ଶଙ୍କର ଶ୍ରୁତିର
ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହିନ୍ଦୁସୂକ୍ତମ କରୁଥିବା ନଥିଲେ ।
ପାରିଲେ କଦାଚ ଶ୍ରୁତିର କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅବିକଳ
ବସାର ଅବସର ନିଅନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଜାପତି ଏଠାରେ କିଏ ? ପରବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଜାପତି,
ଲୋକ—ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାପତି, ସୁଣି ସୁର-
କେଷୁ ବ୍ରହ୍ମା, ଚନ୍ଦ୍ର, କଶ୍ୟପ, ଧର୍ମ ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ବତ୍ର
ମନୁ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାପତି । ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ କେଉଁ-
ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଜାପତି ଶବ୍ଦରେ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ,
ତାହା ଶଙ୍କର ଜାଣି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଫଳତଃ ମନୁ
ଶ୍ରୁତିର ଅନୁସାରିହୋଇ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ର ରଚନା କରି-
ଥିଲେ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଜାପତି ଓ ମନୁଙ୍କର କ୍ରିୟାର
କର୍ତ୍ତା ସଃ (ସୁରକେଷୁ ବ୍ରହ୍ମା) ଏକବ୍ୟକ୍ତି ।

ଶ୍ରୁତିର ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ଅଦିତ୍ୟ କିଏ, ଏବଂ
ପୃଥ୍ବୀ, ଅନୁରାଷ ଓ ଦିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ କେଉଁ କେଉଁ
ଜ୍ଞାନ ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଶଙ୍କର କହିବାକୁ
ସାହସୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ବିନ୍ଦୁ ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଅଗ୍ନି,
ବାୟୁ ଓ ଅଦିତ୍ୟ ଯେ ଅନଳ, ପବନ ଓ ଦିବାକର,
ଏପରି ପ୍ରମାଦର ଉତ୍ସ୍ପ୍ରିୟ କରୁଥିବା ଶଙ୍କର ପଣ୍ଡାତ୍-
ପଦ ରହିଅଛନ୍ତି । ତେବେ କାହିଁକି ସେ ଖୋଲିସା
କରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେନାହିଁ, କେବଳ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଦେଇ
ଅବସର ନେଲେ ? ଦେବତାଗଣ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରଭୃତି

(୩୪) ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ।

ପାରଲୌକିକ ଓ ଗୁରୁତ୍ବେଶ୍ବ ବେଦ ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ,
ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତି ବଶତଃ ଶଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ହାତ
ଦେବାକୁ ସାହସ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଫଳତଃ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶିବ ଦେବନାଗର ଅନ୍ଧର
ସୃଷ୍ଟି କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିକର ସଙ୍କଳେଷୁ ଭ୍ରାନ୍ତି ସୁର-
କ୍ଳେଷେ ବୁଝା ପୃଥକ ବା ଭାରତବର୍ଷର ମହର୍ଷି ଅଗ୍ନି
ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାରତୀୟ ବେଦ ମନ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହର ଭାର-
ଦେଲେ । ଏହି ଅଗ୍ନି ପ୍ରଥମ ଅମୃତ ବା ତିକ୍ତର
ମେତୃତ୍ବ ଛାଡ଼ି ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ଦୈତ୍ୟଦାନବ
ନିର୍ଯ୍ୟାତକ ବୈବସ୍ବତ ମନ୍ତ୍ରାଦି ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଭାରତକୁ
ଅଣାଇଲେ ।

ଅଗ୍ନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁମଥା ରାୟେ ଅମ୍ବାନୁ ରୁକ୍ତ ଏବଂ ସେ
ଏହି ଭାରତରେ ରହିଗଲେ ।

ତେଣୁ ଯାହା ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ଭୂସ୍ଥାନ ଦେବତା କହି ଅଛନ୍ତି,
ଅର୍ଥକ୍ଷେପ କହି ଅଛନ୍ତି——

ଅଗ୍ନିଃ ପୃଥିବୀଃ ଅଧିପତିଃ ।

ଏହି ଅଗ୍ନି ସ୍ବାପ୍ନମୁକ ମନୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କର ବଶ
ପ୍ରଭବ ଏବଂ ଭାରତର ସାମବେଦୀୟ ପ୍ରାକ୍ତିଶିଖଣ ଏହି
ଅଗ୍ନିର ଅନନ୍ତର ବଶ୍ୟ——

ଅଗ୍ନେୟା ଚି ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ । ଇତିଶ୍ରୁତେଃ ।

ତେଣୁ ଅନାମ୍ୟ ପ୍ରାମାଣ୍ୟ ଶ୍ରୋତବ୍ରତ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗମ୍ୟ
କହି ଅଛନ୍ତି ଯେ——

ଅଗ୍ନେରୂତେଃ ।

ଅଗ୍ନିରୁ ରୁଗବେଦ ସମାଗତ । ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ

ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର । (୩୫)

ଅହିରଣ ସ୍ଥାନ “ଭୂଃ” ବା ପୃଥିବୀର ପୃଥିବୀରାଜ୍ୟ
ଭରତବର୍ଷ । ଏଣୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗ୍ୟ କହି ଅଛନ୍ତି —

ଭୂରଓ ଭୂରଓଃ । ଭୂଃ — ଭୂତଃ ।

ଶଙ୍କର ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଭାଷଣ ଗୋଲ କରି-
ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅମୈମାନେ ବ୍ୟାଘ୍ରର ପ୍ରବଳରେ
ଦେଖାଇଅଛୁ ।

ଏହିପରି ପ୍ରକାଶିତ ସ୍ୱରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମା ଭୂପାୟ ବ୍ରାତ୍,
ଭୂଷ୍ମାଙ୍କର ଜାମାତା ଅଫଗାନା ସ୍ଥାନବାସୀ ମହର୍ଷି ବାୟୁ
ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ତରୀକ୍ଷର ବେଦମନ୍ତ୍ର ସମାହାର କରି-
ବାକୁ ଅଦେଶ କଲେ, ସେ ତାହା ଅହିରଣ କରି
ଦେଲେ, ଏଣୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗ୍ୟ କହି ଅଛନ୍ତି —

ବାୟୋର୍ଯଜୁଷି ।

ମହର୍ଷି ବାୟୁଙ୍କଠାରୁ ଯଜୁର୍ଭିଦ ମନ୍ତ୍ର ସମାନ୍ୱିତ । ଏବଂ
ଭୂତଃ ବା ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଯଜୁର୍ଭେଦର ବ୍ୟାଘ୍ରର ବା ଅହି-
ରଣ ସ୍ଥାନ ଗୋଲ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗ୍ୟ ଲେଖି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି —

ଭୂରଓ ଭୂରଓଃ । (ଭୂତଃ — ଯଜୁର୍ଭିଦ) ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଯଜୁର୍ଭେଦ ଭୂତ ଲାଈ ବା ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରୁ ସମା-
ନ୍ୱିତ ।

ପୌରାଣିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାୟୁକୁ ପବନ ଓ ଅନ୍ତରୀ-
କ୍ଷକୁ ପବନର ସଞ୍ଚରଣ ସ୍ଥାନ ଶୂନ୍ୟ ଭାବେ ଗୋଲମାଲରେ
ପଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଫଳତଃ ଯାହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଲୋକ ତାହା
ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ନପାରେ । ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଭରତର ପଶ୍ଚି-
ମରେ, ମାତା ମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଦ୍ୱିତୀୟ ବରୁଣ ପ୍ରଭୃତି
ମନୁଷ୍ୟଗଣ ଦୈତ୍ୟଦାନବ କର୍ତ୍ତୃକ ସ୍ୱର୍ଗେଷ୍ଠ ହୋଇ

ଠାକୁ ଆଗମନ କଲେ ।

ପ୍ରଜାତୀଂ ମନୁଷ୍ୟଃ । କୃଷ୍ଣଧର୍ମଃ ଚେଷ୍ଟା ନରଃ,
 “ଅନୁରାଷ ବା ଭୁବଲ୍ଲୋକର ନାମାନୁର “ ମନୁଷ୍ୟ-
 ଲୋକ” (ତେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ
 ଆଗମନ କରିନାହିଁ , ଯଜୁର୍ବେଦୀ ମନୁଷ୍ୟଗଣ ବହୁ-
 ପରେ ଉତ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଭାରତବର୍ଷ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକ
 ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟିତ ହେଲା) ଅତଏବ ଏହି ସ୍ଥାନର
 ଯଜୁର୍ବେଦକୁ ରଚକାନ୍ ମନୁ ମଧ୍ୟ “ମନୁଷ୍ୟ” ନିଶ୍ଚୟ-
 ଶରେ ନିଶ୍ଚୟିତ କରି ଅଛନ୍ତି —

ଯଜୁର୍ବେଦସ୍ତୁ ମାନୁଷଃ । ୧୨୪—୪ ଅ

କିନ୍ତୁ କି ମେଧାତିଥି—ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରଭୃତି , କି ପଶ୍ଚାତ୍ୟ-
 ଗଣ , ଏହି ମନୁ ବଚନର ଅତି କିଦର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା
 କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

୧ ମେଧାତିଥି... ମାନୁଷ ଶବ୍ଦୋ ମନୁଷ୍ୟ

ଜାତିବଚନଂ, ଅଭେଦାଧୀନାତ୍ ଯଜୁର୍ବେଦୋ
 ମନୁଷ୍ୟ ଇତ୍ୟୁକ୍ତମ୍ ।

୨ । କୁଞ୍ଜିକ... ଯଜୁର୍ବେଦୋ ମାନୁଷୋ ମାନୁଷ

ଦେବତା କତ୍ତାତ୍ ପ୍ରାୟଶ୍ଚେ ମାନୁଷ କର୍ମୋପ-
 ଦେଶାତ୍ ବା ମାନୁଷଃ ।

୩ । ଗୋବିନ୍ଦସ୍ଵଜି ମନୁଷ୍ୟାଦେବତା କତ୍ତାତ୍
 ମାନୁଷଃ ।

୪ । ଗଙ୍ଗାଧର କବିରହି ମାନୁଷୋ ଦେବତା
 ଅସ୍ୟଲ୍ଲଜି ମାନୁଷୋ ଯଜୁର୍ବେଦଃ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ସକଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଭ୍ରଷ୍ଟ । ଯଜୁର୍ବେଦର

କୁହାଏ ମନୁଷ୍ୟଗଣ ଦେବତା ବୋଲି ଗୃହୀତ ବା
ପୂଜିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଫଳତଃ ମାତା ମନୁଙ୍କର
ସନ୍ତାନ ମନୁଷ୍ୟଗଣର ଦେଶ ଭୁବଲୋକରେ ପ୍ରଣୀତ
ବୋଲି (“ମାନୁଷ୍ୟଗଣଃ ମାନୁଷଃ”) ଯଜୁର୍ବେଦର
ବିଶେଷଣ “ମାନୁଷ” ।

ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠପୁତ୍ର
ମହିର୍ଷି ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକରୁ (ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ , ଭାତାର
ଓ ମଙ୍ଗୋଲିୟା — ଦ୍ୱିଶାବ) ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ର
ସମାହାର କରି ଦେଲେ ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥୋଗ୍ୟ କହି
ଅଛନ୍ତି —

ଅଦିତ୍ୟଂ ଦିବଃ , ସାମ ଅଦିତ୍ୟାତ୍ ।

ସାମବେଦ ଧ୍ୱର୍ଗର ଅଦିତ ନନ୍ଦନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର୍ତ୍ତୃକ
ଧ୍ୱର୍ଗରେ ସମାନ୍ତୁକ୍ତ । ନନ୍ଦୁବା ଗ୍ରନ୍ଥୋଗ୍ୟ କହିଲେ
ନାହିଁ ଯେ —

ସ୍ୱରିତି ସାମଭ୍ୟଃ ।

ଫଳତଃ ସାମବେଦ ଜଗତର ଅଦିଗ୍ରନ୍ଥ , ତାହା
ଅମୃତାନଙ୍କର ଭୌମ ପିତୃଲୋକ (କୌଣସି ଫାର-
ଲୋକିକ ଧ୍ୱର୍ଗ ବା ପାରଲୋକିକ ପିତୃଲୋକ ନାହିଁ)
ଦେବା ବା ଅଦି ଧ୍ୱର୍ଗରେ ପ୍ରଣୀତ ଓ ସମାନ୍ତୁକ୍ତ
ବୋଲି ତାହାର ବ୍ୟାନ୍ତୁକ୍ତ ସ୍ୱଃ । ଏବଂ ଏ ନିମନ୍ତେ ମନୁ
ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ଯେ —

ସାମବେଦଃ ସ୍ୱୃକଃ ପିଣ୍ୟଃ । ୧୨୪—୪ ଅ

ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସେନାନଙ୍କର ପ୍ରମାଦ ଘଟି-

(୩୮) ଦ୍ଵିତୀୟାଂଶ ଓ ତୀର୍ଥାଂଶ ।

ଅନ୍ତଃ ; ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗ୍ରାଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରକୃତ
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାର ନାହାନ୍ତି ।

୧ । ମେଧାଭିଧି — ପିତୃ ପିତୃଭ୍ୟୋଃ ।

ପିତୃଭ୍ୟୋଃ ବା ଦେବତା ଅସ୍ୟ ।

୨ । କୁଞ୍ଜିକ — ପିତୃଭ୍ୟଃ — ପିତୃଭ୍ୟଃ କୃତ୍ଵା

ଜଲୋପହୃଣନଂ ସୁରନ୍ତି ।

୩ । ନନ୍ଦନ — ପିତୃଭ୍ୟଃ ନିଷ୍ପାଦିତଃ ଅପାମୁପ —

ସ୍ଵର୍ଗେ ସୁରଣାତ୍ ।

୪ । ଗୋବିନ୍ଦରାଜ — ସାମବେଦଃ ପିତୃ ଦେବତାକଃ

ସୁତଃ । ପିତୃଭ୍ୟଃ କୃତ୍ଵା ଅତ ମନସା ।

୫ । ଗଙ୍ଗାଧର — ପିତା ଦେବତା ଅସ୍ୟ ଇତି ପିତୃଭ୍ୟଃ ।

୬ । ବୁଲ୍ଲରମୁଲ୍ଲର — Sama Veda is

secured to the manes

ସାମବେଦ ପ୍ରେତଲୋକରେ ପୂଜିତ , ଏହାର
ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କି ? ଫଳତଃ ପିତୃର ଉତ୍ତଃ ଦେବଲୋକେ
ଭବ ଇତି ପିତୃଭ୍ୟଃ ।

ସାମବେଦ ଦେବଲୋକେ ସ୍ଵର୍ଗରେ ପ୍ରଣୀତ ଓ
ସ୍ଵର୍ଗରେ ସମାଧୂତ ନହେଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗ୍ରାଣ କହିଲେ
ନାହିଁ “ ସ୍ଵର୍ଗେ ସାମବେଦଃ ” । ଅତ୍ତ କୃଷ୍ଣମତ୍ତ
ଲେଖନେ ନାହିଁ ଯେ — “ଦେବଲୋକୋ ବୈସାମ
ଦେବଲୋକାଦେବଃ ଅନ୍ୟ ମନଂ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକଂ
ପ୍ରତ୍ୟ ବସେହିତ୍ୟୋ ଯନ୍ତି” । ସାମବେଦ ଦେବଲୋକ

ଭୂଷକାର ଓ ଟୀକାଦାର । (୩୧)

ସ୍ୱର୍ଗରେ ପ୍ରଣୀତ , ପରେ ସେଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟାଦି
ଅନିଷାନ୍ୟ ଲୋକକୁ ଆନୀତ ହୋଇଅଛି । ଏତେ-
ବେଳେ ସମସ୍ତେ ଭାବ ଦେଖ କାହାର ବ୍ୟାଜ୍ୟା ଯୁକ୍ତି
ସଙ୍ଗତ ।

ମାତାମନୁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁ ଓ ମନୁନ୍ଦରର କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନେକମାନେ ଉପରେ ଯେଉଁ ମାତା-ମନୁ କଥା କହୁଅଛନ୍ତି, ତହିଁର ଅସ୍ତିତ୍ବର କଥା କେହି ଅବଗତ ନୁହଁନ୍ତି । ମୁଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ମୟମନସିରେ “ଅରଜ” ପଦ୍ଧତିରେ ଏକାକୀୟ ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି, ତତ୍ପରେ “ବିଜୟବର୍ମା” ନୂତନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମୁଁ ଏକତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲି । କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତର ବହୁ ନୂତନ ଚିନ୍ତା ଅଧିଗତ ହେବାରୁ, ଏକାକୀୟ ତୃତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରକୃତ ହେଲା । ମୁଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଅଛି ଯେ, ପାଠକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିସଙ୍ଗରେ ଅନାସ୍ବାଦିତ ପୂର୍ବ ନାନା ଅଭିନବ ବସ୍ତୁ ଉପହାର ଦେଇ, ତଦନୁସାରେ ଏହା ଲିଖିତ ହେଉଅଛି ।

ମନୁ ସଂଖ୍ୟା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ କାହିଁକି? ମନୁ ସଂଖ୍ୟା ବହୁ ବା ଅସଂଖ୍ୟ ଏକ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶୁଭୁଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସୁମାନ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁଙ୍କର ନାମ ଏହି—

ସ୍ଵାୟମ୍ବୁବ, ସ୍ଵାସ୍ତେଚିଷ, ଉତ୍ତମ, ଜାମସ,
 ରୈବତ, ଶ୍ଵଶ୍ରୁଷ, ବୈବସ୍ଵତ, ସାବସ୍ତୁ, ଦକ୍ଷ
 ସାବସ୍ତୁ, ବ୍ରହ୍ମସାବସ୍ତୁ, ଧର୍ମସାବସ୍ତୁ, ଋତୁ
 ସାବସ୍ତୁ, ଦେବ ସାବସ୍ତୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ର ସାବସ୍ତୁ ।

ଭାଗବତ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣର ମତ ଏହା ଯେ, ଯାହା-ମୁବଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ଵଶ୍ରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତତ୍ପରେ ମନୁଙ୍କର

ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଗତ ହୋଇଅଛି , ବର୍ତ୍ତମାନ ସପ୍ତମ ମନୁ
ବୈବସ୍ୱତଙ୍କର ଅଧିକାର , ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଆଉ
ସାତଜଣ ମନୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବେ ।
ପୌରାଣିକଗଣ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ , ପ୍ରତି
କଳ୍ପରେ ନୂତନ ନୂତନ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଜଣ ମନୁ ଓ ଭିନ୍ନ
ଭିନ୍ନ ସପ୍ତର୍ଷି ଅବତୀର୍ତ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅମ୍ବେମାନେ ମନେକରୁଁ , ଏହି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଜଣ ମନୁ
ସମସ୍ତେ ଗତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଭଗବତ ଅଧିନୀତ
ଛନ୍ତି , ଏହା ବୋଧଦେବ ବିରଚିତ । ଜାହା ମହର୍ଷି
କୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱୌପାୟନଙ୍କର ଲିଖିତ ହେଲେହେଁ ବୁଝିବାକୁ
ହେବ ଯେ , ଜାହାଙ୍କର ବହୁ ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ
ମନୁର ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତ
କଥା ଜାଣି ଲେଖି ନପାରେ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଉ
ବହୁ ମନୁର ନାମ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ , କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ
ମନୁଙ୍କଠାରୁ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର “ ମନୁଷ୍ୟ ” ଅଥବା
“ ମାନବ ” ନାମ ବୁଝାଯିବ , ସେ ଉକ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ
ମନୁଙ୍କର ଏକଜଣ ନୁହନ୍ତି , ସେ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଏହି
ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରସ୍ତୁତ “ ମାତାମନୁ ” ।

ଜଗତର ସମସ୍ତ ନରନାରୀ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ କେଉଁ
ଜାତି ଉକ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁଙ୍କର ଅନନ୍ତର ବଂଶୀ ,
ଜାହା ଦୁନିଶ୍ଚେୟ । ବେଦର ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ସପ୍ତ-
ତତ୍ତ୍ୱର ସମୁଦ୍ଧେଷ ଦେଖାଯାଏ ଜାହା ସ୍ୱାପ୍ତମୁକ ମନୁ-
ଙ୍କର ସପ୍ତପୁତ୍ର ମଣ୍ଡାତ୍ୟାଦି ସପ୍ତର୍ଷିର ସପ୍ତବଂଶ ଭିନ୍ନ
ଆଉ କିଛିନୁହେଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ବେଦରେ ଏକପିତା ।

ମନୁଙ୍କର ନାମ ବହୁତ ବିକୃତ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ—

ଯା ମଥର୍ଦ୍ଦା ମନୁଷ୍ଟିତା

ଦଧ୍ୟତଃ ସ୍ୱପ୍ନମହତଃ !

୧୭—୮୦ ସୁ — ୧ ମ ।

ତଦ୍ୱା ସାୟଣ ଇତ୍ୟମ୍— ଅର୍ଥାତ୍ ଏତତ୍ ସଞ୍ଜକ
ରୁଷିଃ ପିତା ସର୍ବସାଂ ପ୍ରଜାମାଂ ପିତୃହୃତୋ ମନୁଷ୍ଟି
ଦଧ୍ୟତଃ ଅର୍ଥର୍ଦ୍ଦାଃ ପୁଷ୍ପ ଏତତ୍ ସଞ୍ଜକ ରୁଷିଷ୍ଠ ଯାଂ
ସ୍ୱପ୍ନଂ ଅହତ ଯତ୍ନର୍ମ ଅବହତ ଅକୁର୍ଦ୍ଧନ୍ ।

ସୁରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍, ପିତାମନୁ ଓ
ଅର୍ଥର୍ଦ୍ଦାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଦଧ୍ୟତଃ ରୁଷି ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିର ଅନୁ-
ଷ୍ଠାନ ଓ ନାନା ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିଧି ସବ-
ଲର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଏକଜଣ “ମନୁ” ପିତା ବୋଲି
କଥିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ସାୟଣ କହୁ ଅଛନ୍ତି ଯେ
ସେ ସକଳ ପ୍ରଜାର ପିତୃ ସ୍ଥାନାୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ କହୁ
ଅଛନ୍ତି—

“ମାନବୋଽସ୍ତି ପ୍ରଜାଃ”

ଇତି ହି ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ (ବୃଷ୍ଟସକ୍ତଃ) ।

ତଦ୍ୱା ମୁରର ସାହେବ — Creatures are
descended from Manu. Sanskrit Text
Book, Vol. 2. P, 327

ପ୍ରଜାସକଳ ପିତା ମନୁହଠାରୁ ସମାଗତ ।
କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରଜା ଚକ୍ରବାକ୍ ତଗତର ସକଳ ନର-
ନାରୀଙ୍କ ଅବବୋଧ ହୋଇନାହିଁ ଓ ଭେଦନାହିଁ ।

ସେମାନେ ବେଦର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଟନ୍ତି । ମହାଭାରତ
କହୁ ଅଛନ୍ତି ଯେ —

ମରୀଚେଃ କଶ୍ୟପଃ ପୁତ୍ରଃ

କଶ୍ୟପାତ୍ମ ଇମାଃ ପ୍ରଜାଃ ।

୧୧—୨୪ ଅ , ଉଦ୍ଧୃତଃ ।

ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପ , ମହର୍ଷି ମରୀଚିଙ୍କର ପୁତ୍ର , ଉକ୍ତ
କଶ୍ୟପଙ୍କଠାରୁ ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୈତ୍ୟ,
ଦାନବ , ମାନବ , ଅଦିତ୍ୟ (ଦେବତା ଶ୍ରେଣୀବିଶେଷ)
ଓ ମର୍ଯ୍ୟନ୍ମାନ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସୂତ ।

କିନ୍ତୁ କିଶ୍ମଦେବ , ପାଞ୍ଚଦେବ ଓ ଅଷ୍ଟବସୁ ପ୍ରଭୃତି
ଉକ୍ତ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ
ପ୍ରଜାପତି ଧର୍ମଙ୍କର ଔରସରେ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ବିଶ୍ୱା ,
ସାଧ୍ୱା ଓ ବସୁଙ୍କର ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରସୂତ ।

ସୁତରାଂ ଏହି ପିତା ମନୁ ଦୈତ୍ୟ ଦାନବ ଦେବା-
ଦିବ ପୂର୍ବ ପିତାମହ ହେଲେହେଁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର
ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି । ସାଧୁଣ ଅଳ୍ପ ଚିନ୍ତାକ୍ଷର
ଦେଖିଲେ ବୁଝିପାରୁଥାନ୍ତେ ଯେ ବେଦୋକ୍ତ ଉକ୍ତ
ମନୁସ୍ଥିତି ।

ସର୍ଜାସାଂ ପ୍ରଜାନାଂ

ପିତୃଭୂତଃ

ନଥିଲେ । ଯାହାହେଉ , ବେଦର ଉକ୍ତ ମନୁପିତା
ମନୁସଂହିତା ଓ ପୁରାଣାଦିବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ।
ଭଗବତ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣ ପ୍ରଶେଦ୍ଧିଗଣ ପୁଣି ସ୍ୱାୟ-
ମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନଧାରଙ୍କର ପିତା

ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରମାଦ ।
ସେମାନେ ବହୁପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତି । ବ୍ରତ୍ତି ବୈବର୍ତ୍ତ
କହି ଅଛନ୍ତି ଯେ——

ଅଦେବା ମନୁ ବ୍ରତ୍ତି ପୁଣ୍ୟ

ଯେ ଅଦମନୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ଯାୟମ୍ଭୂବ ମନୁ, ସେ
ବ୍ରତ୍ତିଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ । ମନୁ ସହିତାରେ ସେ ବରାଟ୍
ବା ଲେବିପିତାମହ ବ୍ରତ୍ତିଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ବୋଲି ବନ୍ଧୁ ।

ଦ୍ଵିଧା କୃତ୍ତାଭୁନୋ ଦେହ—

ମର୍ଦ୍ଦେନ ପୁରୁଷୋଃ ଭବତ୍ ।

ଅର୍ଦ୍ଦେନ ନାରୀ ତସ୍ୟାଂ ପ

ବିରାଜମ ସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ । ୩୨

ଜୟସ୍ତସ୍ତାଃ ସଜତ୍ ଯଦ୍ଵି

ସ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଂ ପୁରୁଷୋ ବିରାଟ୍ ।

ଜଂମାଂ ବିଭାସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ

ପ୍ରଜ୍ଞାରଂ ଦ୍ଵିଜ ସତ୍ତମାଃ । ୩୩ — ୧ ଅ

ପ୍ରଭୁ ପରମେଶ୍ଵର ଆପଣା ଦେହ ଦ୍ଵିଧା କରିଛନ୍ତି
କରି ଏକାକ୍ଷରେ ପୁରୁଷ ଓ ଅନ୍ୟାକ୍ଷରେ ନାରୀ-
ହେଲେ । ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଉପଗତରେ ଅଦ୍ଵି
ମାନବ ବିରାଟ୍ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ହେ ଦ୍ଵିଜ
ସତ୍ତମଗଣ ! ସେହି ବିରାଟ୍ ପୁରୁଷ ସୁଦୃଢ଼ର ଜୟଦା
କରି ଯାହାଙ୍କୁ ପୃଥିବୀରେ ଲାଭ କଲେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ
ସେହି ଅମୃତ୍ ସକଳର ସୃଷ୍ଟା (ଯଂ ନିର୍ମିତବାନ୍ ତଂ ମାଂ
ମନୁଂ ଜାମତ କୁଞ୍ଜିକ) ମନୁବୋଲି ଜାଣ ।

ଏ ଶ୍ଯାୟମ୍ଭୂବ ମନୁ । ଅବଶ୍ୟ ମନୁସ୍ମୃତାଃ

ପ୍ରଣେତା ମହର୍ଷି ତୁମ୍ଭେ, ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କୁ ବିରାଟ୍
ଜନପୁ ବୋଲି ଚିଦେଶ କରି ଅଛନ୍ତି, “ମନୋ-
ହୈରଣ୍ୟ ଗର୍ଭସ୍ୟ” ତୁମ୍ଭେ ଶ୍ବାୟମ୍ଭୁବର ଏ ମହାବେ ସ୍ବାୟ-
ମ୍ଭୁବ ମନୁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବା ଅଦିମାନବ ଲୋକ
ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ବୋଲି ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ
ଅଛନ୍ତି । ବାୟୁ ପୁରାଣ କହି ଅଛନ୍ତି —

ବୈରାଜସ୍ତୁ ମନୁଃ ସ୍ମୃତଃ

ମନୁ ବିରାଟଙ୍କର ଜନପୁ । ବିଷ୍ଣୁ ବସୁଚଃ ଅଦି
ମାନବ ବିରାଟ୍ ଓ ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି
କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀର ଅଗମ ଈର୍ଷମ ହୋଇ-
ଅଛି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର କୌଣସି ନାମ ରକ୍ଷିତ
ହୋଇ ନଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ
ପ୍ରଥମ ଭୂଲପଞ୍ଜିକା ଲେଖିବାକୁ ‘ଆରମ୍ଭ କଲେ,
ତେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଦକ୍ଷ ଓ
ଧନ୍ବଙ୍କର ନାମ ନେଇଥିଲେ । ବିଷ୍ଣୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଏ
କିଏ ପିତା, ତାହା ଜାଣି ନପାରି ପ୍ରଥମ ମନୁଙ୍କୁ
“ସ୍ବାୟମ୍ଭୁ” ଯେ ବିରାଟ୍ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର କହିଲେ, ତେଣୁ
ତାଙ୍କର ନାମ

“ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ” ।

ଅପିତ ଯୌଗିଶିବଗଣ ଯେ ଦକ୍ଷାଦିଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗସ୍ଥାପି
ପ୍ରଭବ ବୋଇ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଳୀକ
ବଲ୍ଲଭନାମାଦି । ଯାହାହେଉ, ଏହି ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର
ଦଶପୁତ୍ର —

ଅହଂ ପ୍ରତାଃ ସିଂହସ୍ତୁ

ଜପସ୍ତ୍ରା ସୁଦୁସ୍ତରମ୍ ।

ପଞ୍ଚାନ୍ ପ୍ରଜାମାମ ସୂକ୍ତଂ

ମହର୍ଷିନ୍ ଅଦିତୋ ଦତ୍ତ । ୩୪

ମୁଁ ପ୍ରଜାପତି ବଳବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରି ପ୍ରଥମେ ଦଶ-
ଜଣ ମହର୍ଷିର ଜନ୍ମଦାନ କଲି ସେମାନେ ବହୁ
ପ୍ରଜାର ପୁରୁ ପୁରୁଷ ।

ମରୀଚ ମଧ୍ୟାଙ୍ଗିରସୌ

ପୁଲସ୍ତ୍ୟଂ ପୁଲହଂ ନିଭୁମ୍ ।

ପ୍ରଚେତାଃ ବଶିଷ୍ଠଃ

ଭୃଗୁଂ ନାରଦ ମେରୁତ । ୩୫

ସେହି ଦଶ ପ୍ରଜାପତି କେଉଁମାନେ ? ସେମାନେ
ମରୀଚ, ଅସି, ଅଙ୍ଗିରା, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, ପୁଲହ, ନିଭୁ,
ପ୍ରଚେତା, ବଶିଷ୍ଠ, ଭୃଗୁ ଓ ନାରଦ ।

ଏତେ ମନୁସ୍ତ ସପ୍ତମଧ୍ୟାନ୍

ଅସୂକନ୍ ଭୂରଭେଜସଃ ।

ଦେବାନ୍ ଦେବନକାୟୁଂଶ୍ଚ

ମହର୍ଷିନ୍ ଅମିତୌଜସଃ । ୩୬—୧ ଅ

ସେହି ମରୀଚ ପ୍ରଭୃତି ଦଶ ପ୍ରଜାପତି ଆଉ ସାତ—
ଜଣ ମନୁ ଓ ନାନା ଶ୍ରେଣୀର ଦେବତା ଓ ବହୁ ଅମ-
ରିମିତ ବଳଶାଳୀ ମହର୍ଷିଙ୍କର ଜନ୍ମଦାନ କଲେ ।

ଯକ୍ଷକ୍ଷଣ ପିଶାଚୁଂଶ୍ଚ

ଗନ୍ଧର୍ବାପୁର ସୋଂସୁରାନ୍ ।

ନାଗାନ୍ ସର୍ପାନ୍ ସୁପ୍ରସୂତାଂଶ୍ଚ

ପିତୃଣାଂ ପୃଥଗ୍ ଗଣାନ୍ । ୩୭

ଉକ୍ତ ଦଶ ପ୍ରତାପକ , ଯକ୍ଷ , ରକ୍ଷଃ , ପିଣ୍ଡାଚ ,
ଗନ୍ଧର୍ବ , ଅସୁରଃ , ଅସୁର , ନାଗ , ସର୍ପ , ପକ୍ଷୀ ଏବଂ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପିତୃଗଣ (ଯେଉଁ ଅଗ୍ନିଷ୍ଟାଭାଦ) ସୃଜନ
କଲେ । ତଥାହି—

ବିଦ୍ୟୁତୋଽତି ଶନି ମେଘା ଶ୍ଚ ,
ରୋହିତେନ୍ଦ୍ର ଧନୁଃ ସିତ ।
ଉଲ୍ଲା ନିର୍ଦାତ କେତୁଂଶ୍ଚ
ତ୍ୟୋଗୀଂଷ୍ୟକା ବରୁନତ । ୩୮—

ଉକ୍ତ ଦଶ ପ୍ରତାପକ , ବିଦ୍ୟୁତ୍ , ଅଶନି , ମେଘ ,
ରୋହିତ , ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁଃ , ଉଲ୍ଲା , ନିର୍ଦାତ , କେତୁ ଓ
ଉଚ୍ଚାବତ ତ୍ୟୋଗୀଂଷ୍ୟ ସକଳର ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ତଥାହି—

ବିନ୍ଦୁରାନ୍ ବାନରାନ୍ ମୟାମ୍ବୁ
ବିବିଧାଶ୍ଚ ବିଚିତ୍ରା ମାନ ।

ପଶୁନ୍ ମୃଗାନ୍ ମନୁଷ୍ୟାଂଶ୍ଚ

ବ୍ୟାଘ୍ରଂ ଶ୍ଵେତପୁଷ୍ପତୋ ଦତଃ । ୩୯—୧୪

ଏକ ସେନାନେ ବିନ୍ଦୁର, ବାନର, ମୟାମ୍ବୁ , ନାନାପ୍ରକାର
ପକ୍ଷୀ, ମୃଗ , ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଦୁଇପାଖୀ ଦନ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଶ୍ଵାଦ
ଏବଂ ଶ୍ଵପ୍ତ ତତ୍ତ୍ଵଗଣର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଚୂର୍ଣ୍ଣକର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟବ ପ୍ରାନ୍ତ
କଲୁଷିତ । ଅମୃତାନଳର ମନେହୁଁ , ଆଦି ମନୁସ୍ତ-
ତ୍ଵତାରେ ଯାହା ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ଥିଲା , ତହିଁର ପ୍ରକୃତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବ-
ବୋଧେ ସମର୍ଥ ନହୋଇ ଏହି ଅବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଣି ପ୍ରସବ
କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅଳ୍ପ ବିଶ୍ଵାସୀ ଓ ଅଳ୍ପ ଉକ୍ରମାନେ
ତାହା “ଯେ ଅଛନ୍ତି” ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ନରଗଣେ ବୃଷ, ଭୃଷ୍ମକ, ବାନର, ଦର୍ପ, ପକ୍ଷୀ, ବ୍ୟାଘ୍ର ବିଦ୍ୟୁତ୍, ଅଶ୍ୱତ୍ଥ, ମେଘ ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ପ୍ରଭୃତି ନାମରେ ସମଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଥିଲେ । ପ୍ରକୃତ ମନୁ ଜାହା ଲେଖି ଯାଉଥିଲେ, ବୃଷ ଡାହାଁ ହୃଦୟ-ଜମ କରି ନପାରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ବାଘ, ଭଲ, ମେଘ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ପ୍ରଭୃତି ଭାବ ଓ ଟୀକାକାର-ଗଣମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରୋତରେ ଶରୀର ଉପାୟ ସମସ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ସେ ନିମନ୍ତେ ଦୁଇପାଟୀ ଦାନ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ଘୋଷକାନ୍ତ ଓ ବାଘ, ଭଲମାନେ ଏହି ଦଳରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଅଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ମେଘ, ବୃଷ୍ଟି, ଭଲ ଓ ବାଘ, ଭଲ କି ମନୁଷ୍ୟ ପେଟରେ ମରୁତ୍ୟାଦି ଦଶ ମହର୍ଷିଙ୍କର ଔର-ସରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ ?

ଅମୃତମାନେ ଶ୍ରୀମୋଗ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ଦାୟୀ ନର ମାନଙ୍କର ଦେଖାପାଉଁ । ବିଦ୍ୟୁତ୍ କି ଶଙ୍କର, କି ମେଧା-ଭିତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି କେହି ଏହି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସଂଜ୍ଞାରେ ନରଶ୍ରେଣୀ ବିଶେଷ ଜାହା ଧରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ଅଉ ମନୁଷ୍ୟ ବୃଷ୍ଟି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାଘ, ଭଲ ଓ ଗଛ ପଥର ସହିତ ଏକ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ଅଛନ୍ତି । ଜାଣିବିନା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେ କଣ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଓ ଦେବବଂଶୀୟ ତାହା ଜହ୍ନବାକୁ ସାହସ କରି ନାହାନ୍ତି । ଅମୃତମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବର୍ତ୍ତମାନ ମନୁସ୍ମୃତିର ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନ ପୁରୁଣ ସମୁଦ୍ଧର ବହୁପରେ ବିରଚିତ । ମହର୍ଷି ବୃଷ୍ଟି ବା ଏହି

ବଚନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଣେତା ଅଟେ । ସାମାଜିକ ଓ ଭୂଗୋଳ ଦୂରେଥାଉ, ସେମାନେ ସମାଜର ଶକ୍ତିକ ପରିଚ୍ଛେଦ , ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ବିବରଣ ବାଦ ଭଲ ଶ୍ରେଣୀରେ ଧରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ମହର୍ଷି ଚୁଗୁଙ୍କର ଆଉ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ଯେ ସେ ଅସୁର ମାନଙ୍କୁ (୩୭ ଶ୍ଳୋକ ଦେଖ) ଦେବ-ବଂଶୀୟ ନକହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଣୀରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଅନିୟମିତ ଦେବତାମାନେ ଯେଉଁ ବଂଶୀୟ, ବୃହାସୁର ଓ ବଳାସୁର ପ୍ରଭୃତି ଯଥା ସେହି ଦେବକୁଳ ପ୍ରଭବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅପରିଚିତଙ୍କର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି । ଦୈତ୍ୟମାନେ ଦିଅଁ ଓ ଦାନବ-ମାନେ ଦନ୍ତ—ସନ୍ତାନ, ଅମରସିଂହ ଶୈବଶିବ ଭ୍ରମ-ବଶତଃ ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ ଓ ଅସୁର ଗଣକୁ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି , ଆଉ ପ୍ରାଚୀନତମ ବୁଦ୍ଧ ଋଷି ଯ ଉକ୍ତ ପ୍ରମାଦ ବଶତଃ ଅସୁର ଗଣକୁ ଦେବତା-ଛଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବସ୍ତୁ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବେଦାଦିରେ ବି ବୃହାସୁରାଦି ଦେବତା ବୋଲି କିନ୍ତୁ ଶୋଇନାହିଁ, ଅମର ବି ସେମାନଙ୍କୁ “ଧୂର୍ବ-ଦେବ” କହିବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ ହୋଇଥିଲେ ?

ଯାହାହେଉ ବି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦ୍ୱାଦଶ ଅପରିଚିତ , ବି ବୃହାସୁର ଓ ବଳାସୁର ପ୍ରଭୃତି ଅସୁରଗଣ , ବି ଦୈତ୍ୟ , ଦାନବ ଓ ମାନବ ଏବଂ ଜାଗ ଓ ପଶିଗଣ, ଏ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ମରୀଚିଙ୍କର ଅନନ୍ତର ବଂଶୀ ।

ବୃଷ୍ଟ କଣ୍ଠପଙ୍କର ନାମ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ , ମହର୍ଷି କୃଷ୍ଣ ଦ୍ଵୈପାୟନ କଣ୍ଠପଙ୍କର ନାମ ଗ୍ରହଣକରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମରାଚି—ତନୟ କଣ୍ଠପଙ୍କର ବଣ ପ୍ରଭବ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ଶୁଷ୍କସାହି ଯେ କଣ୍ଠପ ବର୍ଣ୍ଣାବୁ ନୁହନ୍ତି , ପରସ୍ତ ସୁଲସ୍ତ୍ୟ ସନ୍ତାନ , ତାହା ଠିକ୍ ଅଟେ ।

ଯାହାହେଉ ଅମ୍ବେମାନେ ମନୁ ଓ ମହାଭରତରୁ ପାଉଅଛୁଁ ଯେ ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ, ମାନବ ଓ ଦେବତା-ମାନେ ସ୍ଵାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ସନ୍ତାନ । ଯଦି ତାହାହୁଏ, ତାହାହେଲେ—

ମନୋରପତ୍ୟଂ ସୁମାନ

ମାନବଃ

ଏହି ବୁଦ୍ଧିରେ ସ୍ଵାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ମାତେ “ମାନବ”

ନାମର ବ୍ୟବହାର । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ ଓ ଦେବତାଗଣଙ୍କୁ ମାନବ ଓ ମନୁଜ୍ଞ ଅଥବା ମନୁଷ୍ୟାଦି କହିଥାଅ? ଯଦି ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ, ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ହୁଅନ୍ତେ, ତାହା-ହେଲେ ବୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ୩୧ ମ ଶ୍ଳୋକରେ ମନୁ-ଷ୍ୟକୁ ବାଘ ଦଳକୁ ଆଣି ବାଞ୍ଛନ୍ତେ?

ଅତଏବ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଫାନରେ ପଡ଼ି ଅବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ମାନବ , ମନୁଷ୍ୟ ଓ ମନୁଜ୍ଞ ନାମର ବୁ-ଧୂତି ବେଦର ପିତା ସ୍ଵାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କଠାରୁ ହୋଇନାହିଁ, ତହିଁର ନିଦାନ

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କେବେ ସେ ନିଦାନ କି ? ସେ ନିଦାନ ମାତାମନୁ ।

ଯେପରି, ଦିବର ପୁଷ୍ପମାନେ ଦୈତ୍ୟ, ଦନ୍ତୁର ପୁଷ୍ପମାନେ ଦାନବ ଓ ଅଦିବର ପୁଷ୍ପମାନେ ଅଦି-
ତ୍ୟାଦି ନାମରେ ବିଶେଷିତ, ତତ୍ରୂପ ମାତାମନୁମର ସନ୍ତାନମାନେ ମାନବ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ମନୁଜ ନାମରେ ବିଷୟୀଭୂତ । ବାୟୁପୁରାଣ କହୁ ଅଛି ଯେ—

ଉଦ୍ୟୋଗ୍ୟାଂ ସର୍ଗେଷୁ

ସ୍ତୋତ୍ୟତେ ମାତୁ ନାମଭଃ ।

ଅମ୍ବେମାନେ ଏହି ଯେ ଦେବଗଣର ସୃଷ୍ଟି ବା ଜନ୍ମ ବ୍ୟବରଣ ବିବୃତ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱା ସ୍ୱା ମାତା ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଅତି ପୂର୍ବକାଳରେ ବିବାହି ନଥିଲା । କନ୍ୟାମାନେ ଯଥେଚ୍ଛା ଉପଗତ ହୋଇ ଗର୍ଭଧାରଣ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସନ୍ତାନମାନେ ମାତାର ନାମରେ ସମାଖ୍ୟାତ ହେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧର ବାଛୁରି ଗୁଡ଼ିକ ବି କାଳୀ, ଧଳୀ ଓ ବୁଧେଇ ପ୍ରଭୃତି ମା ନାମରେ କୁହା ଯାନ୍ତି ନାହିଁ ? କାଳକ୍ରମେ ସମାଜରେ ବିବାହି ପରିତ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲେହେଁ ସନ୍ତାନମାନେ ମାତାମାନଙ୍କର ପରିଚିତ ହେଉଥିଲେ । ଏଣୁ କଶ୍ୟପ ସନ୍ତାନ ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ, ମାନବ, ଅଦିତ୍ୟ (ଦେବତା), ବୈନତେୟ ଓ କାଦ୍ରବେୟ ଗଣ ସ୍ୱା ସ୍ୱା ମାତୃ ନାମେ ପରିଚିତ ।

ସୁତରାଂ କଶ୍ୟପଙ୍କର ଏକ ସ୍ତ୍ରୀର ନାମ ଯେ “ମନୁ”

ଥୁଲ୍ଲ ଏହା ନମାଜ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିସ୍ତାର ବାହିଁ ?
 ବହୁ ଅବତ୍ୟଗଣ ଦେବତା ସେମାନେ ପାରଲେ—
 ହବ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ, ଅଉ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଦେବୋପାସକ
 ଓ ସେମାନେ ଐହବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ଭରତବାସୀ ;
 ଏମାନେ କି ଏକେ ଅନ୍ୟର ମାତୃସ୍ତେଷ୍ଟ ବା ଦୈମା-
 ସେଷ୍ଟ ଭ୍ରାତା ହୋଇ ପାରନ୍ତି ?

ଏହି ପ୍ରମାଦ ବଶତଃ ମହର୍ଷି ବୃଷ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ
 ଦେବଶ୍ରେଣୀରୁ ଦୂଞ୍ଚାଇ ନେଇ ବାଘ ଭଲ୍ଲ ପଲ୍ଲରେ
 ମେଣାଇଲେ ଏବଂ ମହାଭରତ ଓ ଗନ୍ଧୁପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି
 ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଶ୍ଳୋକରେ ମାତାମନୁର ନାମ ଓ
 ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ମାନଙ୍କର କଥା ବିବୃତ୍ତ ଥିଲା, ଭାର-
 ଣପୂ ଭାଷ୍ୟକାର ଓ ଟୀକାକାର ମାନଙ୍କର ତ୍ରୈଷ୍ଟ-
 ଗୀତଗଣ ସେହି ସେହି ଶ୍ଳୋକର ପାଠ କାଟି କଳ୍ପିତ
 ପାଠର ଅନୁଦାନା କରି ବସିଲେ !!!

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ
 ଏଠାରେ ମହାଭ୍ରତର ବିପ୍ଳବଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରୁ କରୁଁ—

ମରୀଚିତଃ କଶ୍ୟପଃ ପୁତ୍ରଃ

କଶ୍ୟପାତ୍ମୁ ଇମାଃ ପ୍ରତ୍ୟଃ ।

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତେ ମହାଭ୍ରତା

ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀୟୋଦଗ ॥

୧୧—୨୪ ଅ—ଆଦ୍ୟର୍କ ।

ମରୀଚିକଙ୍କର ପୁତ୍ର କଶ୍ୟପ, କଶ୍ୟପଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ-
 ଦଗ ପତ୍ନୀ, ସେମାନେ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀୟୋଦଗ
 ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ଗର୍ଭରେ ମହାଭ୍ରତାଙ୍କୁ ଏହି ସକଳ

(ଦେବଦେବ ମନୁଷ୍ୟାଦି) ପ୍ରଜା ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି-
ଥିଲେ । ଦକ୍ଷ କନ୍ୟାଗଣର ନାମ କି କି ?

ଅଦିତି ଦିବିଦମ୍ଭଃ କାଲ
ଦନାୟୁଃ ସିଞ୍ଜିକା ତଥା ।
କ୍ରୋଧା ପ୍ରାଧାତ ବିଶ୍ଵାତ ,
ବିନତା କପିଳା ମୁନିଃ ॥ ୧୨
କପ୍ତୁଶ୍ଚ ମନୁଜ ବ୍ୟାଘ୍ର
ଦକ୍ଷକ ମୈବ ଭରତ ।
ଏତାସାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନଂ

ସୁତ୍ର ପୌରୁଷମନୁକମ୍ ॥ ୧୩ — ୨୪ ଅ ଆଦିପର୍ବ ।

ଅଦିତି, ଦିତି, ଦନୁ, କାଲ, ଦନାୟୁ, ସିଞ୍ଜିକା
କ୍ରୋଧା, ପ୍ରାଧା, ବିଶ୍ଵା, ବିନତା, କପିଳା, କପ୍ତୁ ଓ
ମୁନି ।

କିନ୍ତୁ ଅମୃତମାନେ ଏହି “ମୁନି” ନାମଟି କୌଣସି
ରାଧିକାରର ଜ୍ଞାନକୃତ ମହାପାପ ବୋଲି ମନେକରୁ ।
ରାଧିକାର ପରେ ଲେଖୁ ଅଛନ୍ତି ଯେ—

ଭୀମସେନୋ ଗ୍ରସେନୌ ତ
ସୁପର୍ଣ୍ଣୋ ବରୁଣସ୍ତଥା ।
ଗୋପତି ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଶ୍ଚ
ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ତ୍ତୀଶ୍ଚ ସପ୍ତମଃ ॥ ୪୨
ସତ୍ୟବାଜ୍ ଅର୍ଜୁନଶ୍ଚ
ପ୍ରୟତ୍ନଶ୍ଚାପି ଦିଶ୍ଵଜଃ ।
ଭ୍ରାମ ଶ୍ଵିଷ ରଥଶ୍ଚୈବ,
ବିଶ୍ଵାଜଃ ସର୍ବବିତ୍ ବଣୀ । ୪୩

ତଥା ଶାଳଗିଷ୍ଠ ଗଜନ,
 ପର୍ଜନ୍ୟସ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଃ ।
 କଳଃ ପଞ୍ଚଦଶ ସ୍ତେଷାଂ
 ନାରଦ ଶ୍ଳୋକ ଗୋତଶଃ ,
 ଇତ୍ୟେତେ ଦେବ ଗନ୍ଧର୍ବ,
 ମୌନେୟଃ-ପରିକୀର୍ତ୍ତାଃ ॥

୪୪—୨୪ ଅ—ଅଧିପତି ।

ଭ୍ରମସେନ, ଉଦ୍ରସେନ, ସୁପର୍ଣ୍ଣି, ବରୁଣ, ଗୋପକ,
 ଅତରାଷ୍ଟ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଚ୍ଚଃ, ସତ୍ୟବାକ୍, ଅର୍କପର୍ଣ୍ଣି, ପ୍ରୟତ୍ନ
 ଭ୍ରମ, ଚନ୍ଦ୍ରଧର, ଶାଳଗିଷ୍ଠ, ପର୍ଜନ୍ୟ, କଳ ଓ ନାରଦ
 ଏହି ଷୋଳଜଣ ମାତାମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଓ ସେମାନେ
 “ ମୌନେୟ ” ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ।

କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପଚାରୁଁ, ଅମ୍ଭେମାନେ କି କାର୍ଯ୍ୟ-
 କ୍ଷେତ୍ରରେ “ ମୌନେୟ ” ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର
 ଅସ୍ତିତ୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥାଉ ? ଫଳତଃ ଋଷିକାର
 ଯେପରି ମାତାମନୁ ନାମ କାଟି ମାତାମୁନି କରିଥିଲେ ,
 ସେପରି ସେ

ମାନବାଃ ପରିକୀର୍ତ୍ତାଃ

ଏହି ପ୍ରକୃତ ପାଠ କାଟି “ ମୌନେୟଃ ” ଏହି
 ନିଆଁ କଥାଟି ବସାଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ
 ତାହାଙ୍କୁ ମାଲ୍ ସମେତ ଧରା ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଅଛି ,
 ତାହାର ପରେ ଅଛି—

ଅଥ ପ୍ରଭୃତାନ୍ୟନ୍ୟାନି
 କୀର୍ତ୍ତିୟିଷ୍ୟାମି ଭରତ ।

ମାତାମନୁ ।

(**)

ଅନବଦ୍ୟାଂ ମନୁଂ ବଂଶା—

ମସୁରାଂ ମାର୍ଗଶ୍ରମାମ୍ ॥

୪୪—୭୫ ଅ— ଅପିପର୍ବ ।

ହେ ଭାରତ ! ମୁଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଭୁର ବିଷୟର କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ
କରିବି । ଅନବଦ୍ୟା ମନୁଙ୍କର କଥା ଓ ମାର୍ଗଶ୍ରମ
ଅସୁର ମାନଙ୍କର କଥା ମଧ୍ୟ କହିବି ।

ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଶେଷପାଠ ଠିକ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ

ଅନବଦ୍ୟାଂ ମନୁଃ

ଥିବାରୁ, ପୂର୍ବ ଶ୍ଳୋକାଦିରେ ଯେ ଏକଜଣାଣୀ ମନୁର
କଥା କୁହା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଧରା ପଡୁଅଛି ।
ଯାହାଙ୍କର ବିଶେଷଣ “ଅନବଦ୍ୟା” ସେହି ପୁରୁଷ
ହୋଇ ପାରନ୍ତୁ ? କହିବ ଅନବଦ୍ୟା ପାଠ ଲିପିକର
ପ୍ରମାଦ , ଏଠାରେ ‘ଅନବଦ୍ୟାଂ ମନୁଂ’ ହେବ । କିନ୍ତୁ
ଯେଉଁଠାରେ ଅପିତ, ତିତ, ଦନୁ ଓ ପ୍ରାଧା ପ୍ରଭୃତି
କଣ୍ୟା ପତ୍ନୀ ମାନଙ୍କର ନାମ ନଥାଏ ହେଉଅଛି,
ସେଠାରେ କଣ୍ୟାପଙ୍କର ପିତାମହ ପୁରୁଷ ମନୁଙ୍କର
କଥା ଅକାରଣ ଆସିବ କାହିଁକି ? ବୋଲିବାହୁଲ୍ୟ
ଉପୁକାରମାନେ ବସ୍ତୁପୁରାଣାଦିର ମାତାମନୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ
ବଳି ଦେଇ ମୁନରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । *

* ଅପିତ ବିତ ପିତୁଃ କାଲ

ଅଭିଷ୍ଟା ସୁରସା ତଥା । ୧୨୫

ସୁରଭି ବିନତା ନୈବ

ତାମ୍ରା ହୋଧବଶା ଇଭା ।

କପ୍ତୁ ମୁନିଷ୍ଠ ଧନ୍ବଜ

ତଦ ପତ୍ୟାନ୍ତ ମେଶ୍ଵରୀ । ୧୨୬-୧ ଅ ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ

କିନ୍ତୁ ଏମାନେ କେହି ଏକଥା ଭାବ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ, ଯେ, ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ ଓ ଦେବତା ପ୍ରଭୃତିର ମାତା ଯେପରି ଦିତ୍ତ, ଦନ୍ତ ଓ ଅଦିତି ପ୍ରଭୃତି, ତଦ୍ୱୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମାତା ହିଏ ଏବଂ ସେ କାହାର ପତ୍ନୀ । ନର ମନୁଷ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବବଂଶୀୟ ହୋଇ ନପାରୁଁ, ତେବେ ଦେବଗଣର ପିତା କଣ୍ୟାପ ଗୋଟି ପାଇଲୁଁ କିପରି ?

ଅଛା, ମହାଭାରତ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ ଓ ହରିବଂଶ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେପରି କେହି କୁହନ୍ତି କଲେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବି ମାତାମନୁଙ୍କର ନାମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ? କେ କହେ ମିଳେ ନାହିଁ ? ଋଗ୍ବେଦ, ସାମବେଦ ଓ ରାମାୟଣରେ ମାତାମନୁ ନାମ ଶଙ୍କାର୍ଥିତ ରହିଅଛି । ଋଗ୍ବେଦ କହୁ ଅଛନ୍ତି ଯେ —

ତୁମଗ୍ନେ ବସୁନତି ରୁଦ୍ରାନ୍ ଅଦିତ୍ୟାନୁତ ।

ଯଜ୍ଞା ସ୍ୱଧୂରଂ ଜନଂ ମନୁଜାତଂ † ଦୃତପୁଷ୍ପମ୍ ॥

୧—୪୫ ସୁ—୧ ମ

ତଦ୍ୱ ସାୟଣ ଭାଷ୍ୟମ୍ — ହେ ଅଗ୍ନେ ! ତୁମ୍ଭ ଭବି କର୍ମାଣି ବସୁଦାନୁ ଯଜ୍ଞ, ଋତୁ ଅଧିଗ ଜନମ୍ ଅନ୍ୟ ମପି ଦେବତାରୂପଂ ପ୍ରାଣିନଂ ଯଜ୍ଞ, କାତୁଶମ୍ ! ସ୍ୱଧୂରଂ

† ପାଣିନରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମାତାମନୁଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଅଛି । ଯଥା—

ମନୋର୍ଜ୍ଜବୌ ଅତିଯତୌ ସୁକ୍ତ । ୪।୧।୧୭୧

ଯଥା—ମାନୁଷ୍ୟ—ମନୁଷ୍ୟଃ ।

ଶୋଭନ ଯାଗପୁତ୍ରଂ ମନୁଜାତଂ ମନୁଜା ପ୍ରତା-
ପତନା ଉପାଦତଂ ପୁତ୍ରପୁଷ୍ପଂ ଉଦବ୍ୟସ୍ୟ ସେବ୍ରା-
ଜମ୍ ।

ରମେଶଚନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତ — ହେ ଅଗ୍ନି ! ତୁମ୍ଭେ ଏହି
(ଯଜ୍ଞରେ) ବସୁମାନଙ୍କୁ, ରୁଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଅଦିତ୍ୟ
ମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା କର । ଏବଂ ଶୋଭନାୟ ଯଜ୍ଞପୁତ୍ର
ଓ ଜଳସେବକକାରୀ ମନୁଜାତ (ଅନ୍ୟ ଦେବତା) ତନଙ୍କୁ
ଅର୍ଚ୍ଚନା କର ।

ଏହି ଉତ୍ସବ ଓ ଅନୁବାଦ ଉତ୍ତର ପ୍ରମାଦଦୁଷ୍ଟ । ଅଗ୍ନି
ଦେବଗଣର ଆଶ୍ରୟ ଦେବତା । ସେ ପୁଣି ଉପାସକ
ଦେବଗଣର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ ବିପଦ ? ଆଉ “ତନ”
କି କୋଟିଏ ଦେବଶ୍ରେଣୀ ? “ମନୁଜାତ ” ଶବ୍ଦରେ
ପୂଜାପତି ମନୁକୃତ୍ୱକ ଉପାଦତ ଏ ଅର୍ଥ ବା କେଉଁଠାରୁ
ଆସିବ ? ଅଦିତ୍ୟ ଓ ରୁଦ୍ରଗଣ ବି ପିତାମହଙ୍କର ସନ୍ତାନ
ନୁହନ୍ତି ? ବରଂ ନିରକ୍ତି ବ୍ୟତ୍ୟୟ କଲେ ସାୟଣାଦି
‘ମନୁଜାତଂ’ ଶବ୍ଦକୁ ଅଦିତ୍ୟର ବିଶେଷଣ କଲେ
ପାରନ୍ତେ । ଫଳତଃ ଏହାର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ଏହା —

ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ବାହିନୀ ଶିବା — ହେ ଅଗ୍ନେ ! ତୁମ୍ଭ ଇନ୍ଦ୍ର
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞବର୍ମଣି ବସୁନ୍ ଉପାସକାନ୍ ଅଷ୍ଟ ବସୁନ୍ ରୁଦ୍ରାନ୍
ରୁଦ୍ରବଣ ପ୍ରଭବାନ୍ ଅଦିତ୍ୟାନ୍ ଅଦିତି ନନ୍ଦନାନ୍
ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ର ଉଦାର୍ଯ୍ୟମଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତାନ୍ ଯଜ୍ଞ ଧନଂ ପ୍ରଜହ
(ଯଜ୍ଞେ ଶ୍ରେଣୀ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ସଙ୍ଗକୁଚୌ) ଉତ୍ତ
ଅପିତ ସ୍ୱଧୂରଂ ଶୋଭନଯଜ୍ଞଂ ପୁତ୍ରପୁଷ୍ପଂ ପୁତ୍ରେନ
ବିଦ୍ୟା ପ୍ରସ୍ତାବ (ପ୍ରସ୍ତାବ ‘ସେକପୂର୍ବୋ’) ସିଦ୍ଧିପାତ

ଦୁଇପ୍ରସଂ ଚନ୍ଦ୍ରଦର୍ଶନକାଣ୍ଡ ତଂ ସ୍ବତ ସେକ୍ତାରଂ ମନ୍ତ୍ର-
ଜାତଂ ମାତୃମନେଃ ପ୍ରଭବଂ ଜନଂ ମନୁଷ୍ୟଂ ଚ ଯତ୍ତ
ଧନଂ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

ହେ ଅଗ୍ନି ! ତୁମ୍ଭେ ଏହି ଯଜ୍ଞରେ ତୁମ୍ଭର ଉପା-
ସକ ବସୁଗଣ, ରୁଦ୍ରଗଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନନ୍ଦନଗଣକୁ
ଧନଦାନ କର ଓ ମାତାମନ୍ତ୍ରର ସନ୍ତାନ ଶୋଭନ ଯାଗ
ହରିଃ ସେକ୍ତା ମନୁଷ୍ୟଗଣକୁ ମଧ୍ୟ ଧନଦାନ କର ।

ଅତଃକେ ଅମ୍ଭେମାନେ ରୁଗ୍ବେଦରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ
ମନ୍ତ୍ରର ପାଞ୍ଜି ଅଛି, ଯେ ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଜଠାରୁ
ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏକ ଯାଜ୍ଞର ସନ୍ତାନମାନେ ଅଗ୍ନିର ଉପା-
ସକ ଥିଲେ । ତଥାହି ସାମବେଦଃ —

ଜାତଃ ପରେଣ ଧର୍ମଶା

ଯତ୍ ସବୁଦ୍ଧିଃ ସତ୍ତ୍ବଜଃ ।

ପିତା ଯତ୍ କଶ୍ୟପସ୍ୟାଗ୍ନିଃ

ଶ୍ରଦ୍ଧାମାତାମନ୍ତ୍ରଃ କବିଃ ॥

ଜିବାନନ୍ଦ ସ୍ବପୁରଣ—୧୧ ପୃଷ୍ଠ

ତସ ସ୍ବାୟଶ ଉଷ୍ୟମ୍ — ହେ ଅଗ୍ନେ ! ତୁ
ପରେଣ ଉଚ୍ଛୁଷ୍ଟେନ ଧର୍ମଶା ଅଧ୍ୟାନାଦି କର୍ମଶା
ଜାତଃ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତୋଦସି ଯତ୍ ଯଃ ସବୁଦ୍ଧିଃ ଯଜ୍ଞେ
ସତ୍ତ୍ବଜତ୍ରେ ଇତ୍ ସବୁଦଃ ରୁଦ୍ଧିଜଃ ତୈଃ ସହ
ଅବୁଦଃ ହୁମି ସମ୍ବନ୍ଧିଯଜ୍ଞେ ବର୍ତ୍ତସେ । “କଶ୍ୟପ ସ୍ୟ
ଅଗ୍ନି” ଇତ୍ୟେ ତସ୍ମୈଃ ପରସ୍ପରଂ ହରକ୍ତି ବ୍ୟବ୍ୟୟଃ ।
ଯତ୍ ଯସ୍ୟ ଅଗ୍ନେଃ କଶ୍ୟପଃ ପିତା ଶ୍ରଦ୍ଧାଦେବା ମାତାତ
ମନ୍ତ୍ରଃ କବିଃ ହିନ୍ତୁ କର୍ମା ମେଧାବା ବା ମନ୍ତ୍ର ବୈଦ ସ୍ବତଃ

ସ୍ରୋତ ଅସୀତ୍ ସୋଚନ୍ତିଃ ଯତମାନାସ୍ତୁ ଅଭାଞ୍ଜଂ ଫଳଂ
ପ୍ରଯଜ୍ଞତୁ ।

ଅମ୍ବେମାନେ ଏ ବ୍ୟାଗ୍ୟାରେ ସୋଚଅଣା ପରି-
ପତ୍ନୀ । ଯେତେବେଳେ ପଣ୍ୟପଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ
“ପିତା” ବଶେଷଣ ଯୋଜିତ ରହିଅଛି, ତେତେବେଳେ
“ମାତା” ବଶେଷଣଟି ହିଁ ମନୁ ସହିତ ଯୋଜିତ ହେବ
ନାହିଁ ? ନଦୁବା ପିତା କଥାର ଯେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ
ରହେନାହିଁ । ଫଳତଃ ମନ୍ଦିର ବ୍ୟାଗ୍ୟା ଏହା ହେବା
ଉଚିତ । ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ଚାହିଁନା ଟୀକା — ହେ ଅଗ୍ନିଃ ! ଅଗ୍ନି
(ବରଦାୟକ) ଯତ୍ ସମ୍ପାଦ୍ ଗ୍ନଂ ସବୁଦିନଃ
ରୁଦ୍ଧିଗଢ଼ିଃ କର୍ତ୍ତୁଃ ସତ ପରେଣ ଧର୍ମଶା ଅରଣି
ସ୍ତଦର୍ଶଣ ରୂପ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଚୟନା ଜାତଃ ଉତ୍ପନ୍ନଃ ଅଭୁବଃ,
ପିତା କଶ୍ୟପଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦେବୀ ସୂର୍ଯ୍ୟକନ୍ୟା ତଥା ମାତା
ମନୁଷ୍ଟ ଯତ୍ ସର୍ବଂ ଅଗ୍ନୋଃ କବିଃ ସ୍ରୋତା ସ୍ରୋତୀ ବ
ଅସୀତ୍ ଇତି ଶେଷଃ ।

ହେ ଅଗ୍ନି ଦେବ ! ପୁରୋହିତଗଣ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅରଣ
ସ୍ତଦର୍ଶଣରୂପ ପବିତ୍ର ଉପାୟରେ ଉପାଦିତ କରିଅଛନ୍ତି ।
ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପିତା କଶ୍ୟପ, ମାତାମନୁ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟକନ୍ୟା
ଶ୍ରଦ୍ଧାଦେବୀ ତୁମ୍ଭର ଉପାସନା କରନ୍ତି ।

କହିବ ରୁଦ୍ରାଦ ଓ ସାମବେଦର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ
ଅମ୍ବେମାନେ ସ୍ଥିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବାକୁ
ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମର୍ଥ ନୋହୁଁ । ଅଥଚ କୌଣସି ରୁଷିବ
ମନୁ ଓ କଶ୍ୟପଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଭାବେ ଚର୍ଚ୍ଚନା କରି-
ଅଛନ୍ତି ? ଅବଶ୍ୟକର ଅଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଗ୍ରାମାୟଣବନ୍ଧୁ-

ଅଛନ୍ତି ଯେ—

ପ୍ରଜାପତେଃ ଦକ୍ଷସ୍ୟ ବରୁବୁଦ୍ଧେ ଚଣ୍ଡୀତାଃ ।
 ଷଷ୍ଠିର୍ଦ୍ଭବତୋ ରାମ ଯଶସ୍ୟ ନେଧା ମହାଯଶଃ ॥
 କଶ୍ୟପଃ ପ୍ରଭତଗ୍ରାହ ତାସାମଶ୍ଳୋଷୁ ମଧ୍ୟମାଃ ।
 ଅବିତଶ୍ଚ ପିତୃଶ୍ଚେବ ଦନ୍ତମପି ଚ କାଳକାମ୍ ।
 ତାମ୍ରାଂ ହୋଧବଶାଂ ଚୈବ ମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟମଳାଂପି ।
 ମନୁର୍ମନୁଷ୍ୟାନ୍ ଜନପୃତ୍ଵ କଶ୍ୟପସ୍ୟ ମହାଜ୍ଞନଃ ।
 ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ଋଷିୟାନ୍ ବୈଶ୍ୟାନ୍ ଶୂଦ୍ରାଂଶ୍ଚ ମନୁଜର୍ଷଭ ॥

୨୯-୧୪ ଅ-ଅରଣ୍ୟକାଣ୍ଡ ।

ବେଢ଼ ଜଣାଗଲା ଯେ, ଦକ୍ଷଙ୍କର ଏକ ଜନଧାରୀ
 ନାମ ମନୁ । ତାଙ୍କର ଗର୍ଭରେ କଶ୍ୟପଙ୍କର ଔରସରେ
 କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଋଷିମୁଁ,
 କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବୈଶ୍ୟ ଓ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶୂଦ୍ର ଜନ୍ମ-
 ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଏହାପରେ ବି କେହି ମାତା ମନୁଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରୋତ୍ତରେ
 ସମ୍ମହାନ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ? କହିବ ଯଦି ଦେବତା-
 ମାନେ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ପିତାର ସନ୍ତାନ ଓ
 ପରସ୍ପର ମାତୃସ୍ପ୍ରେୟ ଗ୍ରୀତା ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ
 ଦେବତାମାନେ ଅମର, ଉପାସ୍ୟ ଓ ପାରଲୌକିକ
 ଧୂର୍ଜବାସୀ କାହିଁକି ? ଅଉ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବା ଭୌମ
 ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲେବବାସୀ ନର ଓ ଦେବୋପାସକ କାହିଁକି
 ହେଲେ ?

ପାରଲୌକିକ ଧୂର୍ଜ—ନରକ ଥିବାର କଥା ହିନ୍ଦୁ-
 ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ । ଦେବତାମାନେ ଅମର, ଏହା ମଧ୍ୟ

ମିଥା କଥା । ତେବେ ଯେଉଁ ଦେଶର ଲୋକମାନେ
ମନୁଷ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ରାମ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ
ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ବଢ଼ିବାକୁ ଲୋକଚିନ୍ତା, ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ
ପୁରୁଷ ଗଣ୍ୟେ ଜାଣି ଦେବତାର ପୂଜା କରିବେ, ଏଥିରେ
କି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ରହିଥାରେ ? ଏହି ନର ପୂଜାର କାରଣ ତ
କୃତାପୁର ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ବିଶ୍ୱେଷ । ଫଳତଃ
କି ଦେବତା ଓ କି ମନୁଷ୍ୟ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତି-
ପୂର୍ବେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ଥିଲେ । ପରେ ଦୈତ୍ୟ ଦାନବଗଣ
ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗତ୍ରାଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଗୁରୁଆଡ଼କୁ
ଗୁଲିଗଲେ । ପ୍ରମାଣ ? ପ୍ରମାଣ ବେଦ । କୃଷ୍ଣମୟ କହୁ
ଅଛନ୍ତି ଯେ—

ପ୍ରାଚୀନବଂଶଂ କଲୋତ ଦେବ ମନୁଷ୍ୟା ।

ଦିଶୋ ବ୍ୟଭିଚନ୍ଦ୍ର । ପ୍ରାଚୀଂ ଦେବା ।

ଦକ୍ଷିଣାଂ ପିତରଃ ପ୍ରଜାତୀ ମନୁଷ୍ୟା ।

ଉଦାତୀଂ ଋତ୍ରାଃ ।

କିଷ୍କିନ୍ଦ କୃଷ୍ଣମୟ—୩୭୦ ପୃ ।

ସାୟଣ ଓ ଭଟ୍ଟ ଭଣ୍ଡାର ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ମାନବର ଅଭି-
ଜନ୍ମ ଭୂମିରେ (୧୨୭ ପୃ) ତାହା ଦେଖାଇଅଛୁ ।
ଫଳତଃ ଏହାର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ଦୈତ୍ୟ ଦାନବମାନେ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ତଳ ଦେବାରୁ (Paradise lost) ଇନ୍ଦ୍ରଦି
ଦେବଗଣ ପୂର୍ବଦିଗ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ (ବର୍ମା), ଦୈବସ୍ୱଜ
ମନୁ ପ୍ରଭୃତି ମିତ୍ରଲୋକ ବାସିମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ-
ବର୍ଷକୁ, ଋତ୍ରଗଣ ଉତ୍ତରଦିଗସ୍ଥ ଉତ୍ତର କୁର୍ବକୁ ଏବଂ

(୭୨୨)

୧। ଉପର ବରଣ (Uranas)

ମାତାମନଙ୍କର ଅନ୍ତ,

କୁ ଯାଇ ବୃହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ।

ପ୍ରଭୃତି ପଶୁମାନଙ୍କର

ବା ଭୁବଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂରାଷ୍ଟ୍ର,

ଏ ନିମନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠାନ

ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକ ବୋଲି ପ୍ରଥମ ।

ପାରସ୍ୟ ଓ ଅପୋଗସ୍ତାକ :

ଦି “ମାନୁଷ” (ଯଜୁର୍ବେଦସ୍ତୁ

ଏବଂ ଏହି ଦେଶର ଯଜୁର୍ବେଦ

) ବଶେଷତଃ ବିଷୟୀ-

ମାନୁଷ୍ୟ—ମନୁ ୪ ଅ—୧୨୦

ରୁ ।

ବା ଜଗତର ସକଳ

ତେବେ ଭାରତବାସୀ ମାନଙ୍କୁ

କି ? ଏହା ପ୍ରମାଦ ।

ଲୋକଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ କାହିଁ

। ଯାହାଙ୍କୁ “ନର”

ବଦଳି ଅର୍ଥାତ୍ କୁମାର ଦ୍ରଷ୍ଟ ଓ ଲ

ଅଛନ୍ତି) ଭିନ୍ନ

ସାପୁଣ ଯାହାର ବ୍ୟାଘ୍ୟା ନୈତା କର

ପାରଣ ସଞ୍ଜ୍ଞା,

ସାପି ମନୁଷ୍ୟ କହି ନାହାନ୍ତି ? ନର ସାଧ

ନୁଷ୍ୟମାନେ

ବଦଳା ଓ ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନର । କିନ୍ତୁ ମ

ଦବଗଣ-

ବଦଳା ନୁହନ୍ତି , କାହିଁକି ନା ସେମାନେ ଚ

କୃତବିଦ୍ୟ ନଥୁଲେ ।

।

ଚନ୍ଦ୍ରାପୋ ଦେ ଦେବାଃ । ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ

୩-

ତେବେ ଅପୁରଗଣ ଓ ମୁଷ୍ଟଲମାନ ଗଣର ଅଭ

ରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଅଗମନ କର

ଭାରତବର୍ଷ ହିମେ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକ ବୋଲି ପରି-

ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷ ଏକତମ ଦେବଲୋକ

ସ ।

ତେବେ ଭାରତର କେଉଁମାନେ ବା ମନୁଷ୍ୟ ଓ

ମାନେ ବା ଦେବତା ? ଭାରତରେ ଯେଉଁମାନେ

ସା ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ , ଯେଉଁମାନେ ସାମ-

ବେଦୀ ସେନାରେ ଦେବତା । ଉନ୍ମେଷା ଓ ଅଧର୍ଷବେଦୀ-
ମାନେ କେହି ମନୁଷ୍ୟ ଓ କେହି ବା ଦେବତା ।
ଏମାନଙ୍କର ପାର୍ଥକ୍ୟର ସ୍ପଷ୍ଟତା ଅଛି କୌଣସି ଚନ୍ଦ୍ର
ଥିଲା ? ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା ।

ଭରତାଗତ ଦେବତାମାନେ ଉପସାତ ଧାରଣ
କରୁଥିଲେ । ଅତି ବୈବସ୍ୱତ ମନୁସି ପିତୃଲୋକ ବାସୀ-
ମାନେ ପ୍ରାଚୀନାଗତ ଓ ମାତା ମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ମନୁଷ୍ୟ-
ମାନେ ନିର୍ବାଚକଣୀ ଥିଲେ । ଯଥା —

ଉନ୍ମେଷେ ଦକ୍ଷିଣେ ପାଣୋ
ଉପସାଦ୍ଭୂତ୍ୟତେ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ସବେୟ ପ୍ରାଚୀନ ଅଗାଧା,
ନିର୍ବାଚା କଣ୍ଠ ସନ୍ନନେ ॥

ମନୁ—୨୩—୨ ଅଃ ।

ବାମସ୍ତଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣ ବାହୁର ତଳେ ଲମ୍ବିତ ଯଜ୍ଞ-
ସୂତ୍ରର ନାମ ଉପସାତ, ଏହା ଦେବଚନ୍ଦ୍ର ; ଦକ୍ଷିଣ
ସ୍ତଙ୍ଗରେ ବାମ ବାହୁର ତଳେ ଲମ୍ବିତ ଯଜ୍ଞସୂତ୍ରର ନାମ
ପ୍ରାଚୀନାଗତ, ଏହା ଅଧିକନ୍ତୁରୂପେବାସୀ ବୈବସ୍ୱତ
ମନୁସିଙ୍କର ଏକ ଗଳାରେ ମାଳାପରି ଧୃତ ଯଜ୍ଞସୂତ୍ର
ନିର୍ବାଚ ତାହା ମନୁଷ୍ୟ ମାନଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର । ତଥାହି କୃଷ୍ଣ
ଯଜ୍ଞ—

ନିର୍ବାଚଂ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ପ୍ରାଚୀନାଗତଂ
ପିତୃଣାମ୍, ଉପସାତଂ ଦେବାନାମୁପ—
ହ୍ନୁସୂତେ ଦେବ.ଲକ୍ଷ୍ମମେବ ତତ୍ କୁରୁତେ ।
ନିଷ୍କୀଦ ସ୍ୱସ୍ତରଣ ୧୪୪ ପୁଃ ।

ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଶ୍ଚିତ, ପିତୃଲୋକ ବାସୀମାନେ ପ୍ରାଚୀ-
ନାକୀତ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ଉଦ୍‌ଗୀତ ଧାରଣ କରୁ-
ଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ।

ଏତେବେଳେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିଲ ମାତାମନୁ କିଏ
ଓ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ କେଉଁମାନେ ? ଜର୍ମାନୀମାନେ
ଏହି ଦକ୍ଷିଣଦିଗ ମାତା ମନୁଙ୍କର କଥା ଅବଗତ ଥିଲେ ।

Although without a common name
the ancient Germans believed that
they had a common origin, all of
them regarding us their forefather
Mannus, the first man, the son of the
God Tiesco

ପ୍ରାଚୀନ ଜର୍ମାନୀଗଣେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ,
ଦେବତା ଦକ୍ଷଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅଦିମାନବ ମନୁ ସେମାନଙ୍କର
ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ।

ସଗର ସନ୍ତାନ୍ତର ଶକସ୍ତମାନେ ଯେତେବେଳେ
କକେଶଗର ଯାଏ ଦେଶରୁ ଇଉରୋପକୁ ଗମନ କଲେ ,
ତେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ପୁରୋହିତ ମନୁଷ୍ୟ
ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଇଉରୋପକୁ ଯାଇ-
ଥିବେ । ସେମାନେ ମାତା ମନୁଙ୍କୁ ଅପଣାର ପୂର୍ବ ପିତା
ମନ୍ତ୍ରୀ ଜାଣୁଥିଲେ ଓ ସେ ଯେ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ତାହା ଅବ-
ଗତ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ମାତା ମନୁଙ୍କୁ
ଭୁଲି ଯାଇଅଛୁ , ତତ୍ରୂପ ସେମାନେ ତାହା ଭୁଲି-
ଯାଇ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ମନୁଙ୍କୁ ଦକ୍ଷପୁତ୍ର ମନୁ କହିଥିଲେ ।

ମାତାମନୁ ।

(୭୫)

ସେହି ଦକ୍ଷ ଶକ୍ତ ଭାଷାର ବିକାରରେ ଟୁଇସ୍କୋ (Tuesco)
ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିଅଛି ।

ଏତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ, ମାତାମନୁ-
ଙ୍କର ସତ୍ତା ପ୍ରକୃତ ଥିଲା କିନା । ଫଳତଃ ଏ ଦେଶର
ଲୋକମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥ ବିକୃତ କରି ଏହି ପ୍ରମାଦ ଘଟାଇ
ଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଶାକରୁଁ, ସବୁଦିନ
ପାଠକମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୋର କଥା ଶୁଣି
ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଚନ୍ଦ୍ରା ନିକର
ସହସା ବିଚ୍ଛି ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଗୁରୁଗଣ୍ଡ ପ୍ରଣୟା ପଦ ।

(୧)

ମାନବର 'ଅଦି ଜନ୍ମଭୂମି' ପ୍ରଣେତା

ପଣ୍ଡିତ ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ବଦ୍ୟାବହ ।

ବିଶ୍ଵ ସମୁଦ୍ଧୁଲକାରୀ ହେମଅଂଶୁ ମାଳ
ପ୍ରବଚେ , ବିଷ୍ଣୁ ଯଥା ଦେବ ଅଂଶୁମାଳୀ
ଘନ କୁହ୍ନିକାକ୍ରନ୍ତ ଦିବସ ଥୁବର
ମାନକାନ୍ତି ପ୍ରଣମନେ, କରନ୍ତି ଅତିରେ
ଦିଗ୍‌ମଣ୍ଡଳ ସମୁଦ୍ଧୁଲ ତେସନ ହେ ଭୂମ୍ବେ
ମନସ୍ୟା ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ରଚିତରେ ଆଜ୍ଞା
ଆଦିମ ବିମୁକ୍ତ ଗର୍ଭେ ଚାର ଲୁହାୟିତ
ଭରତ ମହାର୍ଜିତହି ସନାତନ ସତ୍ୟ
ପୂଜିତ ବେଦୋପନିଷଦ-ପୁରାଣାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ-
ସତ୍ୟାର୍ଥ କରଣ ଜାଲେ ବଦର୍ଥ କୁପ୍ତାସା
ଦୁରକର ଦେଖାଇଲ ଅବିଲ୍ଲାଗାର
ଇକାନ୍ତବିଶେଷ ବେଦା ମହାମେରୁ ସୁଲୀ
ନିଶିଳ ଜଗତଜନ ରତନ ପ୍ରସୂତା—
ବିଶ୍ଵ ସୁରୁଷକର ଜନ୍ମ ନିକେତନ ,
ପିତୃଲୋକ ବୋଲିଯାରେ ଏବେ କୁସଂସାରେ
ତାଲୁକ୍ତ ପିଣ୍ଡୋଦକ ଧନସ ପଞ୍ଚବେ ।
ଶାମଶ୍ରମୀ, ସତ୍ୟବ୍ରତ, ମହାଧର, ଦୁର୍ଗା
ଉଦୟ, ଦତ୍ତଜା, ଯାହୁ, ଚଳକ, ମୁରାରୀ ।
ଅଦି ଉଷ୍ୟକାରବୃନ୍ଦ ସାୟନା ଶୂର୍ଯ୍ୟକ
ଶିବାବେ ଏଜନ ମାର, ମନାଶୀ ମଣ୍ଡଳୁ

ପାଇଥିଲେ ପରିହାର, କିନ୍ତୁ ହେ ସୁଧୀର !
 ମେ ଅଳିନ ଝିକାର୍ଥରେ ନବଳାଇ ମଜ
 ହେ ସତ୍ତା ପିପାସୁ ! ପସି ବାଗ୍‌ଦେଶ ଭୃଣ୍ଡାରେ
 ଖୋଜଣା ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଦେଖାଇ ମାନବେ
 ସତ୍ତାବହି, ଉପକାର ସାଧୁଳ ବିଶ୍ୱର ।
 ଭୁଗୋଳ-ଦର୍ଶନ-ତତ୍ତ୍ୱ-ବେଦାନ୍ତ-ସାହିତ୍ୟ-
 ଚିନ୍ତା-ଗଣିତ-ଶାସ୍ତ୍ର କବେଷି ଗନେଷି
 କୋବିଦ ! ଏବେପେ ଦିବୁ ଭୂମା ଅନୁଗ୍ରହେ
 ଦୀର୍ଘଜୀବ ହୋଇ ଶେଷ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ
 ଭାରତ ଜନନୀ ମାନ ଜନନୀ ହେଲ !
 ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ଦେବ ବଡ଼କୁମାର ।
 ବାମନ ।

—୪୦୪—

(୨)

ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଦତ୍ୟଗୁମ ଗୁଣ୍ଡା-
 ଗୂର୍ଯ୍ୟ ଏମ-ଏ, କାଶୀ କୁଇନ୍ସ କଲେଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ
 ପ୍ରଫେସର ମହାଶୟଙ୍କର ପଦ—

ଶ୍ରୀଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାବତ୍ ମହୋଦୟେଷୁ
 ସାରସ୍ୱତ ଗେହେ,

୪୫ । * ସିମଳାସ୍ଥିତ, କଲିକତା

୯ ଶ୍ରାବଣ ।

ସାଦର ବିଜ୍ଞପ୍ତି—

ଏହିମାସ ଅପଣଙ୍କର ରଚିତ “ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ, ବାରିଧି”
 ଦୃଶ୍ୟ ଉଗ କେତେକ ଦିନ ପାଠ ପରେ ସମାପ୍ତ ବଲ ।

ଏ ସତ୍ୟକୁଳ ସାମଗ୍ରୀ ମହାଶୟଙ୍କ ପରେ ବଙ୍ଗାଳୀ
 ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ବେଦଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛନ୍ତି ,
 ତାହା ଜାଣି ନଥିଲି । ଅପଣଙ୍କ ରଚିତ ଓ ମୁଦ୍ରିତ
 ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ଓ ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ଥାନ ଜଣାଇଲେ
 ବାସ୍ତବ ହେବ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଏହି ସକଳ . ଅବଲୋ-
 କନ କରିବ । ଅପଣ ଯେ ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ
 ବହୁଜ୍ଞ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ତହିଁର ପରିଚୟ ଅପଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ
 ବାରିଧିରେ ପାଇଲି ।

ନଃ ଶ୍ରୀଆଦିତ୍ୟସ୍ତମ ଚତୁର୍ଗନ୍ଧ୍ୟ

—୪୦୩—

(୩)

ଭାରତୀ ଅଧିପ

୩, ସନା ପାର୍କ,

ଓଲ୍ ବାଲିଗଞ୍ଜ ଶ୍ରେଣୀ

କଲିକତା

୮ ଜୁଲାଇ ୧୯୧୪

ସବନୟ ନିବେଦନ ମିତ୍ର—

ପ୍ରଜନୟ ଶ୍ରୀମତୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁମାରୀ ଦେବୀ , ଭାରତୀ
 ସମ୍ପାଦିକା ମହାଶୟଙ୍କର ଅନୁମତି ଅନୁସାରେ ଅଦ୍ୟ ମହା-
 ଶୟଙ୍କୁ ଏହି ପସି ଲେଖୁଅଛୁ । ଅପଣଙ୍କ ଲିଖିତ ପ୍ରବ-
 ଳାପି ଅତି ସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ଉଦାର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ପରି-
 ଲକ୍ଷଣ ହେବାରୁ ସେ ଅପଣଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ “ମନ୍ଦାର—
 ମାଳା” ନିୟମିତ ପାଠ କରିଥାନ୍ତୁ । * * *

ବିନୀତ
 ଶ୍ରୀବତ୍ସଗଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ
 ଭାରତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ।

—୪୦୪—

(୪) ରାଜ୍ୟ

ଶାନ୍ତିଧାମ, ବୁଧବାର

ଯଥାବିହିତ ସମ୍ମାନ ସୁରକ୍ଷାର ନିବେଦନ—
 ଅପଣଙ୍କ ରଚିତ “ମାନବର ଅଧିକତ୍ତ୍ୱଭୂମି” ପ୍ରାପ୍ତ-
 ହୋଇ ଅନୁଗୃହୀତ ଓ ପ୍ରୀତ ହେଲି । ଏପରି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ-
 ଓ ମୌଳିକ ଗବେଷଣା ଅତିକାଳ ଦିନେ ଅପଣଙ୍କ
 ହରଳ । ଅପଣଙ୍କପରି ପଣ୍ଡିତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗ-
 ଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି, ମନେକରି ଗର୍ବ ଓ ଅଳସ୍ୟରେ
 ହୃଦୟ ଉଚ୍ଛ୍ୱିତ ହୋଇ ଉଠେ । ମୋର ଧନ୍ୟବାଦ-
 ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।

ଶୁଣମୁଗ୍ଧ—

ଶ୍ରୀଜ୍ୟୋତିର୍ଯ୍ୟନାଥ ଠାକୁର !

—*ॐ*—

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ସମ୍ବଲପୁର ବିଶେଷଣୀ ପବିତ୍ରାର ସମ୍ପାଦକ	
ଶ୍ରୀ ଯୁକ୍ତ ଧାନବନ୍ଧୁ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ରଚିତ ସୁଦୃଢ଼ ସବୁ	
ପ୍ରକ୍ତକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଓ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଠିକଣାରେ ମିଳେ ।	
ନାରାୟଣୀ (ନାରୀ-ଜୀବନ ଗଠନ)	ଟ ୦ ।
ପରଶୁମ (ପଶୁପତି ଜଗତର ବହୁମୂଲ୍ୟ ନିତ)	ଟ ୦ ।
ଧର୍ମ-କର୍ମ (ଜାତୀୟ ଉଦ୍‌ବୋଧନ)	ଟ ୦ ।
ଜୀବନ ଭରଜା (ନୈତିକ ଜୀବନ)	ଟ ୦ ।
ଶୋଭା ସୁଲଭ (ପ୍ରକୃତର ବିଚାର ଚିନ୍ତା)	ଟ ୦ ।
ସିନ୍ଧୁ ମନ୍ତ୍ରଣ (ପୌରାଣିକ କାବ୍ୟ)	ଟ ୦ ।
ଧର୍ମ-ଯୁସ୍ତୁଷ୍ଟିର ସଂବାଦ (ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ)	ଟ ୦ ୧୯
ସମ୍ବନ୍ଧେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର)	ଟ ୦ ୧୯
ବନ୍ଧ୍ୟା-ଚିକିତ୍ସା	ଟ ୦ ୯

ଅବକାଶ ମଞ୍ଜୁରୀ ।

ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଲୋଚନା ଦେବୀ ଚରଚିତ । ପରମ ଭକ୍ତିଭଜନ ପଙ୍କଜମୋହିନ ସେନାପତି, ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ (ପବିତ୍ରାର ସମ୍ପାଦକ), ନାରାୟଣୀ ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି, ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟରଥୀ ମହୋଦୟ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରଶଂସିତ । ବାଳିକା ମାନଙ୍କ ମନୋ-ରଞ୍ଜନ କ୍ଷମରେ ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନର ଅଭିନବ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ପୁସ୍ତିକା । ୮୪ ପୃଷ୍ଠା ମୂଲ୍ୟ ଚାରିଅଣା ମାତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ଅର୍ଜୁନାଶ ମିଶ୍ର ସେକ୍ରେଟରୀ

ବାମଣ୍ଡା ବୁକ୍ସ୍‌ପାକ୍ସି ଶିଂ କୋଃ ଲିମିଟେଡ

ଦେବଗଡ଼ି, ବାମଣ୍ଡା ।